

Політичні науки
та публічне управління

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 3(19)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2008

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Саввич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки

Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Кривобороденко Г. П., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Поляков О. М., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, проф., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Джинчарадзе Н. Г., д-р філос. наук, проф., Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Охременко О. Р., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородин І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подоляка А. М., канд. юрид. наук

М43 Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. — ISBN 966-608-120-2

К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2008. — Вип. 3(19). — 244 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст. — ISBN 978-966-608-923-9

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з економічних і психологічних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.).

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2
ISBN 978-966-608-981-9

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2008
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	5	Ус М. И. Современные подходы к процессам управления	70
Дікарєв О. І. Інвестування паливно-енергетичного комплексу: світовий досвід для України	5	Булавін П. Г. Загальна характеристика формування цілей державного управління у зовнішньоекономічних відносинах	76
Мойсеєнко І. П. Індикативний метод оцінювання інтелектуального потенціалу	11	Колосінський Є. Ю., Масалковська Л. Вплив економічної глобалізації на діяльність суб'єктів господарювання	80
Чернуха Н. М., Чернуха Г. О. Інтеграція у сучасному освітньому просторі	15	Аль-Тмейзі А. Ю. Авіаційний комплекс України та його вплив на якість транспортних послуг	88
Рибак О. М., Білоус А. О. Досвід реформування вищої освіти у країнах Центральної та Східної Європи і його значення для України	19	Лугова Г. В. Санітарно-епідеміологічний моніторинг як інструмент управління профілактикою кишкових інфекцій серед військовослужбовців військових частин, що розташовані в басейні Дніпра	92
Мушкін І. М. Развитие дистанционного образования в высшей школе	26	Сафонова А. С. Генезис розвитку процесів фінансової глобалізації світової економіки в контексті інтеграційної взаємодії країн	96
Мироненко В. В., Саєвич І. Г. Інтернет як сучасна технологія навчання	30	Арбузов А. Б. Ризики кредитного портфеля в системі банківських ризиків	102
Мельник П. П. Економіко-екологічна збалансованість у системі захисту рослин	34	Чабаненко В. В. Формування загальноєвропейського ринку праці у процесі європейської економічної інтеграції	111
Топчий С. П. Інтеграційні об'єднання на ринку зерна України: переваги і недоліки	38	Шарапов С. В. Адміністративне управління в системі загального управління підприємством	118
Кулик Р. О. Методологія створення регіональних кластерів та оцінювання їх ефективності	43	Янгалічев Р. Н. Теоретичні основи розподілу і перекладання податків	124
Кузнецов М. С. Сущность коллективного трудового конфликта как объекта государственного управления	50	Мамедов А. Проект трубопровода "Баку–Одесса–Броды": реалии и перспективы реализации	132
Халамендик В. Д. Професійна підготовка випускників вищих навчальних закладів: проблема управління	57		
Давиденко А. П. Роль держави в підтримці розвитку ринку послуг в Україні	63		

Гарахани Нариман Пируз оглы
Глобальные проблемы современности 138

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ 142

Бидзюра И. П.
Выдающиеся и известные молдаване и украинцы
в элитных контекстах интеллектуальной
и политической истории Молдовы, Украины
и России нового и новейшего времени 142

Бурдяк В. І.
Молодіжні субкультури:
теоретичні та методологічні
підходи до дослідження проблеми 153

Климкова І. І.
Організаційна культура парламентської
діяльності: сутність та особливості 160

Подлевський С.
Взаємовплив і взаємодія владних структур,
органів державного управління і громадської
думки в умовах демократичних трансформацій.....167

Аль-Роудан Хамуд Ю.
“Азиатский вариант” перехода
от традиционализма к открытому обществу 171

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 177

Рижиков В. С.
Формування психологічних чинників
у процесі ігрового навчання
майбутніх юристів 177

Юсеф Н. Н.
Психологічний аспект формування
політичної свідомості
мусульманської цивілізації 181

Калуцька О. В.
Попередження і розв’язання конфліктів
в організації як основа сприятливого
соціально-психологічного клімату 190

Залужна Л. І.
Напрями вивчення материнства
і вагітності у психології..... 196

Крекишина О. І.
Соціально-психологічний клімат у трудовому
колективі, де працюють люди похилого віку..... 202

Чистякова О. О.
Криміналістична і соціально-психологічна
характеристика насильницьких злочинів..... 204

Чепорнюк Є. Г.
Залежність паттернів поведінки
від типів темпераменту особистості 209

ЮРИДИЧНІ НАУКИ 214

Моршнієв Є. І., Федик Є. І.
Удосконалення дисциплінарної відповідальності
працівників і проблеми її правового забезпечення..... 214

Раджабов О. Ш.
Забезпечення прав дитини
як об’єкта державного управління 221

Красногор О. В.
Сутність і значення договірної
регулювання майнових відносин подружжя 230

Бєлова О. С.
Теорія цивільно-правова відповідальності
як результат наукових юридичних досліджень 236

Відомості про авторів 242

УДК 323.39:(478)+(477)+(470+571)

И. П. БИДЗЮРА

Институт социальных наук и самоуправления МАУП, г. Киев

ВЫДАЮЩИЕСЯ И ИЗВЕСТНЫЕ МОЛДАВАНЕ И УКРАИНЦЫ В ЭЛИТНЫХ КОНТЕКСТАХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ МОЛДОВЫ, УКРАИНЫ И РОССИИ НОВОГО И НОВЕЙШЕГО ВРЕМЕНИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 3(19), с. 142–152

Раскрывается роль отдельных диаспорных личностей, которые самоопределились из среды молдаван в Украине и России и из среды украинцев и россиян — в Молдове. На протяжении веков всемирная история последовательно отшлифовывает социологическую закономерность специфического свойства: на поверхности социальных классов и слоев постепенно выходят индивидуальности и микрогруппы людей, которые видят дальше других, хотят для себя и для других несколько больше других и деятельностно добиваются для себя и для других больше других. С легкой руки итало-французского социолога В. Парето такие люди называются “элитой” и “элитниками”. Утверждается, что во всех странах интеллектуальная и политическая элита генезисно двойная — аристократическая и простонародная, но в функциональном смысле ее роль единственная — воспитывать в себе такие качества, без которых народ страны потерялся бы в лавинах истории.

Вот уже которое столетие подряд всемирная история последовательно отшлифовывает социологическую закономерность специфического свойства: на поверхности социальных классов и слоев мало-помалу выходят индивидуальности и микрогруппы людей, которые видят несколько дальше других, хотят для себя и для других несколько большего других и деятельностно добиваются для себя и для других несколько больше других. С легкой руки итало-французского социолога **В. Парето** таких людей стали называть “элитой” и “элитниками” (от лат. *eligere* и франц.

élite — лучшие из лучших, избранные, отборные, выделяющиеся). Самовыделившийся “из массы” человек, естественно, ищет возможности приложения своих сил. Если эти возможности находятся “у себя, дома”, он остается в статусе “отечественного патриота”, если же нет, — он стремится к эмиграции и диаспоризации, очень часто руководствуясь принципом **Диогена**: “Я — гражданин Вселенной...”

Оказавшись за пределами своих родных **этноплацент** и **этноойкумен**, они сознательно идут на создание пока что “чуждых” им **этнокультур-**

ных ареалов (эти трудновоспринимаемые для славянского уха научные понятия лет двадцать назад пустил в теоретико-исследовательский оборот наш молдово-украинский соотечественник профессор **И. М. Варзарь** [6, 96, 128–134, 137]), диаспорные элитники начинают расслаиваться на микрогруппы (землячества, партии, клубы) и отдельные индивиды, но уже по внутриимпульсным причинам и критериям экономико-имущественного, социально-бытового, политико-культурного, религиозно-этического, профессионального, личноотличительского и иного характера. О некоторых самовыделяющихся диаспорных людях из среды молдаван в Украине и России и из среды украинцев и русских — в Молдове я хочу поделиться своими соображениями, сведениями, наблюдениями и обобщениями. Эта двухслойная — политическая и интеллектуальная — история в указанном исследовательском ракурсе необычайно богата, разнообразна и разносодержательна, — как в проекциях минувших, так и нынешних дней. Вынужден констатировать, что эта история изучена весьма неудовлетворительно, во всяком случае, это касается Украины, да и мне она, к сожалению, известна в неудовлетворительной степени. Однако, несмотря ни на что, рассмотрим эту тему в ее известных мне аспектах.

Сюжет темы начал разыгрываться во второй половине XVI в. и полностью раскрывался на всем протяжении драматического XVII в., который во всемирной историографии служит символическим мостом между Средневековьем и Новым временем. Само же конституирование сюжета происходило в Европе от Атлантики до Волги и в сети беспрецедентных событий и сдвигов общемирового масштаба: (1) окончания серии великих географических открытий; (2) начала эпохи великих научных открытий; (3) перипетийного протекания Тридцатилетней войны; (4) усиления агрессивноколониалистских амбиций Османской Порты, стремившейся покорить всю Европу до Дуная, Рейна и Балтийского моря, дабы освободить себе руки для сведения счетов с Украиной и Москвой; (5) превращения — как один из результатов Тридцатилетней войны — “Священной Римской империи” **Каролингов** в “Священную Римскую империю немецкой нации”; (6) свершения во многих европейских странах, в том числе в Украине и Молдове, ряда названных позже “ранних” буржуазно-демократических революций, развязавших руки первоначальному среднему классу (в степной Украине — это среднебогатое казачество, в Карпатской Украине — “жируючі жупани”, в

Волынско-Берестейской Украине — “хуторяны”, а в Молдове — “солтисы” и “рзэши”).

В наших двух странах названные факторные сдвиги всеевропейского масштаба, если не во всем прямо, так эпизодично и косвенно, как-то подталкивали процесс образования целоэтнических народов с централизованными государствами к политической надстройке. Последний эффект, правда, к сожалению, давал о себе знать недолго, и это отразилось на темпах образования исследуемого элитистского феномена этнодиаспорных маргиналий вдоль соответствующих границ. Конечно, еще во времена Позднего Средневековья вдоль наших границ уже возникали некие прообразы исследуемых этнодиаспорных маргиналий, такие, например, как украинское днестровское казачество [15, 18, 62] или “Молдавское Южнобужье” в нынешней Николаевской области Украины [19]. Что и говорить о попытках **Б. Хмельницкого** в начале 1650 г. и позднее установить вассалитет над Молдовой посредством женитьбы сына **Тимофия** на **Розанде** — дочери домнитора **Василе Лупу** [15, 73, 80, 85]. Подобные этногосударствоведческие эпизоды имели место, но в их полуутопических контекстах так и не успел зародиться исследуемый феномен с искомым этноэлитным атрибутом.

Предметно-исследовательскую часть сюжета я ради удобства разделяю на два ситуативных контекста: 1) материковые этноэлитные молдаване в контекстах политической и интеллектуальной истории Украины и России; 2) материковые этноэлитные украинцы, проявившие себя в политической и интеллектуальной истории Молдовы. Еще одно рабочее-прояснительское замечание. Представителей выделенных групп материково-диаспорных украинцев и молдаван, объективно оказавшихся “задействованными” в контекстах и коллизиях украино-молдавской политической и интеллектуальной истории Нового и Новейшего времени, я расположил не по профессиям, поколениям, геолокусам размещения в визави-странах, профилям совершенных ими политико-интеллектуальных прорывов или по иным критериям. Наиболее удобным мне показался **хронологическо-бытийный принцип**, пользуясь которым можно установить для себя научно общезначимые истины. Тут же прибегну и к одной предварительной иллюстрации.

Осмысливая извивы региональной (соседской) истории наших двух этнически не родственных, а просто геополитически смежных стран, одну из тех истин, — и, пожалуй, едва ли не глав-

ную из тех истин, — можно сформулировать так: знаменитые, известные и малоприметные личности с обеих сторон своими общечеловеческими помыслами и ситуационно взвешенными деяниями объективно добивались того, чтобы между нашими разноэтническими и разновеликими народами не возникали ненавистные в человеческом общении фигуры “старшего брата-благодетеля” или “соседа-шовиниста, независимого ни от кого в этом мире”, а их отношения, в общем и целом, характеризовались принципами консенсуса, солидаризма и этико-культурной взаимодополняемости.

Благодаря всему этому отношения украинцев и молдаван со времен Позднего Средневековья и до наших дней в геополитическом регионе Центрально-Юго-Восточной Европы почти что беспрецедентны. Я помню логику пословицы “всякая аналогия хромает”, и все же приведу здесь одну аналогию: в исследуемую сверхвеликую эпоху европейской истории отношения наших двух народов сродни, “в принципе” и “в общем”, отношениям разнотипных народов-этносов, например греков и македонцев времен правления династии **Македонских**, галлов и аллеманов эпохи **Меровингов**, англов и валлийцев после 1531 г., поляков и литовцев эпохи Речи Посполитой (особенно же после Кревской унии 1385 г. и до первого раздела Польши в 1772 г.), шведов и финнов (эпохи между Ливонскими войнами и Северной войной), австрийцев и венгров пятидесятилетней полосы 1867–1918 гг. и др. Еще раз повторюсь: подобное взаимоплодотворное содружество народов не было случайным следствием стихийной истории. И вот, как я понимаю, в силу каких обстоятельств, коллизий и пересечения объект-субъектных факторов данный политолого-этнологический феномен возникал, становился различимой реальностью и материализовывался в истории.

Принято считать, что во второй половине XV в. украинцы “первыми пошли навстречу будущему”. Те первые их шаги были импульсированы византийским Вселенским Патриархатом (в Константинополе) и Киевско-Галицкой митрополией (в Киеве) и в целевом анфасе имели религиозно-просветительский, а в подтексте — ярко выраженный идейно-политико-экспансионистский характер: “распространение правильной греческой веры и церковно-славянского письма”; строительство монастырей и церквей, налаживание в них и возле них начального школьного образования, книжно-переписательского дела, иконографического и художественно-изобразительного дела.

Позитивный эффект этой деятельности “первых славонцев” в Средневековой (еще раздробленной и оккупированной попеременно Турцией и Татарией) Молдове — “распространение греческой ортодоксальной веры, письменно-книжного знания и искусств” — в XX в. констатировал даже такой “специфически западный” мыслитель, как профессор истории и политической философии Бухарестского и Сорбонского (Париж) университетов **Николае Йорга** [18, 4].

Показателен тут не только духовно-идеологический, но и кадровый этнократологический эффект. Из среды этих первых религиозно-политических просветителей-первопроходцев постепенно на всемолдавскую арену стали выходить и первые “местные менеджеры” — на пастырскую и политико-управленческую работу. Среди них были, говоря современным языком, и бескорыстники-“интернационалисты”, и рыцарски-авантюрные элементы “высокой кратологической руки”: вторые обнаружили в коллизиях борьбы за молдавский престол в последней трети XV — начале XVI вв. (Северин **Наливайко**, Байда **Вишневецкий** и др.); первые же рельефно обнаружили лишь в начале XVI в. Отмечу среди них лишь двух — полтавского монаха, ставшего в Верхней Молдове архиепископом епархии Пятра Нямец Паисия **Величковского**, и подолянского шляхтича Кира Константина **Бэчка** — в крупной должности “Великого ворника” (нечто вроде ранга нынешнего первого вице-премьера) правительства Нижней Молдовы (ныне — Запрутская Молдова в составе Румынии). Сам себя он зафиксировал так: “**Kostea Băcioc, Velvornic Dolnia zemli**” [18, 11]. В конце XVI в. выделился также молдаванин Ион **Брынзэбогăт** (в украинской транскрипции — Иван **Борзобагатый**), ставший Брацлавским епископом и профессором канонического права Барского католического коллегіума. Дополнительными деталями об этих ороманенных украинцах и ославлененных молдаванах не располагаю.

Однако... “маятник пошел в обратный путь” уже в начале XVII в.: отмеченное выше резкое усиление агрессивно-колониалистских устремлений Оттоманской Порты в Центрально-Юго-Восточной Европе, — и даже несомненная победа “объединенной Европы” над турками и татарами под Хотинном (сентябрь 1621 г.), — все же обусловили “возвращение на круги своя” некой части украинских этико-религиозных просветителей и “политических работников” в пределы отечественной этнооюкумены. Крупных имен “возвращенцев”

называть не могу. Но в путь за ними пустился и “молдавский маятник” — за “славонскими возвращенцами” пошла незначительная часть молдавской политико-государственной и интеллектуально-религиозной интеллигенции: одни (будучи в зрелом возрасте) направлялись на учебу во Львов, Киев, Каменец, Бар; другие вливались в строй украинского казачества (колоритно изображенных **П. Кулишом** в книге “Черная рада”); третьи, хорошо подготовленные в европейских университетах, сознательно и целеустремленно направлялись на политико-управленческую, дипломатическую и научно-просветительскую работу в Украину, Россию, Италию, Польшу и даже ... в Китай.

О третьей микрогруппе “выдающихся молдаван в добровольном славонском эскизе” (**Н. Йорга**) я попробую высказаться как можно короче, ибо о них многое уже сказано и написано. Тут особо рельефно выделяются три фигуры: принц **Петру Симион Мовилэ** (в Украине более известный как **Петро Могила**, а в Польше — как **Пётр Мовыланд**), **Досифей** и **Николае Гавриил Милеску-Спэтару** (во внешнем мире более известный как **Николай Спафарий** и **Николь Спафарй**). Условно говоря, эти три фигуры “заполнили собой” всю полосу времени от 80-х годов XVI в. и до первого десятилетия XVIII в. Думаю, буду правильно понят, если основное внимание уделю первой фигуре в указанном элитном ряду.

Итак, открывает вехи бурного ренессансного XVII в. **Петр Могила** — выдающийся просветитель и политико-религиозный деятель Украины и Польши, по этнопроисхождению — сын молдавского домнителя **Симиона Мовилэ** и венгерской принцессы **Маргарет**. Более трехсот лет ученые многих стран спорили по поводу даты его рождения, и только к середине 90-х годов XX в. в результате многолетних архивных, археографических и лингвистических трудов да исследований известный, ныне здравствующий украинский ученый **А. И. Билодид** установил эту дату — 1574 г. [3, 4, 34–35]. Ранее этой датой считался 1596 г., поэтому, ориентируясь на нее, ЮНЕСКО объявило 1996-й “четырёхсотым годом Петра Могилы”, а Украинская Православная Церковь причислила его к лику святых.

В молодые годы П. Могила учился в коллегии во Львове и Ля Флеш (Франция), затем — в двух-трех университетах Италии, Франции и Голландии, в них же некоторое время работал университетским профессором. Знаменитый киевлянин, историк философии, академик **В. Асмус** установил, что **Рене Декарт** — коллега и/или универ-

ситетский однокашник **П. Могилы** [1, 32–34]. С юных лет слыл знатоком классических, новоевропейских и восточных языков. По окончании учебы и научно-педагогической работы на Западе некоторое время (не исключено, что вместе с **Р. Декартом**) путешествовал по европейским и азиатским странам. Несколько лет командовал молдавским казачьим войском, служил офицером Коронного войска Польши и советником по военно-политическим вопросам короля **Сигизмунда III**. Участвовал в двух исторических битвах “объединенной Европы” с Турцией и Крымской Татарией под Цецорой (1620 г.) и под Хотинем (1621 г.).

С 1622 г. и по конец земного бытия (1647 г.), вероятно, безвыездно жил и напряженно работал в Украине. Несколько лет “казачествовал”, осваивал монашеский быт. В 1625 г. постригся в монахи. В 1627 г. был избран архимандритом Киево-Печерского монастыря, в 1632 г. — митрополитом Киевским, Галицким и всея Украины-Руси. К 30-м годам XVII в. стяжал заслуженную славу энциклопедически разностороннего просветителя Центральной, Южной и Восточной Европы. Умер в 1647 г., на 73-м году бурной и весьма содержательной жизни.

Неизмерим вклад **П. Могилы** в идейно-научную культуру Украины и Молдовы второй трети XVII в., составивший, по многим оценкам, целую уникальную “могилянскую эпоху”. В самом общем и предварительном порядке этот просветительский вклад можно — весьма условно! — “втиснуть” в следующие пункты. (1) Он написал два десятка книг на семи языках — по проблемам философии, теологии, этики, истории, науковедения, государствоведения, лингвистики, искусствоведения, архитектуры, географии и др. (2) Он основал первых два высших научно-учебных заведения в наших странах — Славяно-Греко-Латинские Академии в Киеве (1632 г.) и Яссах (1640 г.) (позднее, во второй половине XVII в., их соответствующие филиалы последовательно открывались в Москве, Каменце, Кременце, Баре, а “молдовлашский вариант” — в Сучаве, Галаце, Котнаре и др.). (3) Он существенно содействовал финансовой, материально-технической и кадровой поддержкой открытию при академиях книжных типографий и серии ученических и монашеских школ. (4) Он всемерно — при сильном сопротивлении среды! — ратовал за “латинизацию” украинской духовной культуры, письменности и общественного мышления, дабы впоследствии Украине легче было занять подобающее ей место в контекстах европейской цивилизации. Лейтмотив деятельнос-

ти **П. Могила** в духовной сфере Средневековой Украины воплощен в следующей его аутентично патриотической фразе: “Нам необходимо учиться и учиться, — да так, чтобы Русь нашу в мире не называли глупою” [16, 92].

Трудно объять вклад **Петра Могила** в текущую жизнедеятельность и в дело европейской модернизации, в политическую сферу и социальную систему Украины второй трети XVII в. Выделю тут те же четыре (основные) подвиговые вехи:

- 1) в самом начале 30-х годов (XVII в.), когда митрополит **Иов Борецкий** (духовный наставник **Могила**) начал сепаратные переговоры с москвитями на предмет “автономного вхождения Украины в пределы Московского царства, — как можно подальше отдаляя ее от османов, татар и поляков” [8, 39–40], архимандрит **Могила** отказался присягать на верность московскому царю;
- 2) став митрополитом (1632 г.), Петр Могила выработал четкую тактико-стратегическую линию борьбы с церковно-политическими адептами Брестской (1596 г.) и Ужгородской (1646 г.) церковных уний, отточенными методами защищая украинский политико-государственный и религиозно-конфессиональный суверенитет;
- 3) будучи фактически вторым кратологическим лицом в составе правящего тогда политикума, он всячески старался “вытягивать” Украину из евразийского геоэкономического региона на западноевропейскую арену, чем и прослыл (весьма незаслуженным образом!) скрытым “полонофилом” и “проунионистом”;
- 4) будучи уже на смертном одре, по свидетельству **В. Аскоченного** [3, 15–16], он благословил молодого гетмана **Б. Хмельницкого** на священную этноосвободительную борьбу Украины против любых имперских колониалистских сил, за завоевание ею подлинного и долговременного политико-государственного суверенитета.

Об этой необычайной элитной личности украинно-молдавского Ренессанса написано очень много, особенно в Украине, Румынии и Польше. Молдавский взнос в могилянскую историографию и элитологию мне, к сожалению, не известен. Превалирующая тональность промогилянских исследований в Украине — позитивна и конструктивна. И лишь один пасквильный примерчик встретился мне совсем недавно. Его принципиально нельзя замалчивать. Некто **Д. Блажеёвский** во львовской

брошюрке 2006 г. (изданной в серии “Українські патріоти”) с позиций захолустно-хуторского патриотизма поднимает редчайший по примитивному цинизму вопрос: *может ли — “в принципе и по существу” — этнопроисходец из одной страны стать элитником высокого политико-интеллектуального уровня в другой, этночуждой ему стране?* Упражняясь вокруг имени **П.С. Мовилэ — Петра Могила**, этот пасквильянт (за которого я — представитель Украины — приношу извинения Молдове Средневековой и современной) наплел кучу комплиментов несостоятельной самооценности: он-де — “румын и венгр по этнопроисхождению”, но в политическом отношении — “полякофил и польский наемник”; в нем “не было ничего от украинского облика, хребта и характера”; наконец, в религиозно-конфессиональном отношении, он — “раздвоенный и даже растроенный украинский православный” и т. д. [4, 11, 22, 27].

В подобной этической коллизии да именно в элитологическом отношении адекватную истине оценку **П. Могила** должны дать в первую очередь украинцы. И они уже дают ее. **П. Могила** — такая “историко-политическая фигура, которая сформировала облик своей эпохи и проводила основоположные реформы, ликвидировавшие старые порядки и устанавливавшие новый строй жизни, обозначая новое идейное направление на перспективу...” Под этим углом зрения, заключает свой тезис профессор Сорбонны, буковинский этнопроисходец, полуукраинец-полумолдаванин **А. Жуковский**, — “фигура П. Могила являет собой классический предмет для научного исследования” [10, 19–20]. **П. Могила**, считает уже процитированный **О.И. Билодид**, — “образец политического гражданина в самом широком понимании этого слова”. Минимум по трем мотивам. Во-первых, он видел за церковью роли и “важного социального института”, и “средства в политической и идеологической борьбе”. Во-вторых, “как представитель легального политического лагеря, своей деятельностью он открывал и расширял пространство для развития национально-освободительного движения в Украине...” В-третьих, он “использовал все свои легальные возможности и связи с Речью Посполитою для улучшения судьбы украинского народа. Это была сложная дипломатическая игра, кое-кому непонятная, возможно, и поныне” [3, 15–16]. Словно отвечая цитированному выше современному львовскому пасквильянту **Д. Блажеёвскому**, киевлянин **И. Сюдюков** этнологически четко отмечает: **П. Могила** — “вели-

кий украинец молдавской крови”. Однако и это не все: “...для Украины этот этнический молдаван ... сделал больше, чем тысячи самозванных “патриотов” [16, 91, 94].

Возможно, некоторых из приведенных выше оценок, визий и констатаций заслужила бы и вторая фигура из обозначенного элитного ряда — фигура молдавского просветителя **Досифея**, который причастен к политической и культурной истории Украины второй половины XVII в. Возможно, однако вряд ли это достижимо сегодня, когда нам о нем очень многое просто неизвестно — ни даже светского его имени, ни точной даты и места рождения, ни целей его пребывания в Украине в 80-х годах того ренессансного века. Мало (во всяком случае, в моем распоряжении) конкретных сведений об обстоятельствах его жизнедеятельности в коллизиях политико-духовной истории как Молдовы, так и Украины тех времен. Две “весточки из прошлого” до нас все же дошли. *Во-первых*, церковное имя молдавского митрополита — **Досифей** (или **Дософтей**) — буквально совпадало с именем константинопольского Вселенского патриарха; они были и поколенческими сверстниками, и субиерархическими священнослужителями (“начальник — подчиненный”), — этими двумя обстоятельствами да с умыслом часто манипулировали и молдавские элитники того времени, и турецкие колониальные администраторы. Обо всем этом мы косвенно узнаем из одного частного письма самого митрополита [14, 37]. *Во-вторых*, **Досифей** — один из тех элитных молдаван середины XVII в., которые внимательно наблюдали и анализировали подвиги и перемены во внутренней и внешней политике руководства Украины уже после первых же побед в этноосвободительной войне под предводительством **Б. Хмельницкого** (участвовавшие “походы за добычей в Молдову” запорожских казаков, непотистский брачный союз **Тимофия Хмельницкого** и дочери домнителя — **Розанды В. Лупу** 1652 г.; гибель **Тимофия** под Сучавой год спустя при попытке “разоружить” местных казаков; довольно частые тайные переговоры украинских элитников с москвитами в Молдове и Константинополе). Эти и подобные им “сигналы с той стороны”, похоже, формировали **Досифею** проекцию элитного взлета в политической сфере — и на родине, и в Украине. Эти же обстоятельства обуславливали концентрацию его усилий преимущественно в духовной сфере: просветительство, открытие серии школ, закладывание основ молдавского стихосложения, науковедение, книгопечатание и

т. п. В годы последней трети XVII в. его взор все четче ориентировался на Россию. Показательно, однако, что известная его летучая фраза — “Свет к нам идет из Москвы” — была произнесена “в узком кругу” в г. Стрый в Украине [12, 272].

Еще более “промосковски настроенным” оказался третий знаменитый молдаван второй половины XVII — начала XVIII вв. **Николай Спафарий** (полное и настоящее имя приведено выше). Он получил блестящее энциклопедическое образование в университетах Италии, Испании, Франции, Греции; свободно — устно и письменно — владел десятью языками; написал три десятка разнопроблемных книг пятью классическими и европейскими языками, объективно став основоположником молдавской ренессансной концепции философии и социологии [17, 29–31]. В молдавский период жизни был на ответственной государственной службе при дворах домнителей Молдовы и Валахии — начальником канцелярий, секретарем правительств, министром вооружений (откуда и его вторая фамилия: Спэтару, Спафарий) и главкомом войсками.

В 60-х годах XVII в. **Н. Спафарий** — на дипломатической службе в Италии, Польше, Швеции, Франции, Украине, Турции. В Константинополе на него обратили внимание два знаменитых человека того времени — упомянутый патриарх **Досифей** и украинский посланник **Гавриил Власий**, совмещавший и должности профессора Патриаршей Высшей школы (Константинополь) и Славяно-Греко-Латинской Академии (Яссы). Они и порекомендовали его московскому царю **А. М. Романову** в качестве “человека зело грамотного в языцех и науках латинософских да вельми искусного в дипломатии и беседах с иноземлянами” [9, 116].

С 1671 г. и до конца дней (1708 г.) **Н. Спафарий** жил в России, периодически выезжая за ее рубежи с дипломатическими миссиями. В годы последней трети XVII в. в Москве он был советником царя **Алексея Михайловича** по широкому кругу вопросов государственного управления, теоретического осмысления внутренней и внешней политики, учителем юного царевича **Петра I**, консультировал “в европейском духе” русских дипломатов и министров двора, чиновников и представителей “местного боярства”, часто выступал с лекциями в Славяно-Греко-Латинской Академии, в которой он считался, говоря современным языком, “общественным (публичным) деканом”. Все свободное от основной работы время отдавал разнопроблемным научным исследованиям.

Свои политолого-государствоведческие взгляды он изложил в книге “Хрисмологион”, а социолого-этические взгляды — в книге “Арифмология”. В первоначальном лексиконе и композиции обе книги до сих пор пребывают в рукописном состоянии. Выдержки и переосмысления, переводы и комментарии к его трудам изданы на русском языке тридцать лет тому назад (**Николай Спафарий**. Эстетические трактаты. — Л., 1978).

Основные научно-политические подвиги **Н. Спафария** конца XVII — начала XVIII вв. совершены на дипломатическом и политико-консультативном фронтах вкупе с проведением им комплекса исторических, философских, естествоведческих, политических, географических и лингвистических исследований. Сердцевинными сюжетами тут выступают четыре историологических контекста:

- 1) 1675–1678 гг. — поездка в Китай во главе первой в истории России дипломатической миссии, а в ее контекстах — бесценная подготовительная работа по формулированию статей и подписанию Нерчинского договора 1689 г.;
- 2) 1693–1694 гг. — разработка комплекса документов по подготовке к провозглашению “Лиги христианских народов Европы” (направленной против Турции и при ведущей роли в ней Австрии, России, Польши и Украины);
- 3) 1695 г. — деятельное участие в военно-политической и дипломатической “подготовке” и проведении “Азовского похода” **Петра I**;
- 4) 1701–1708 гг. — многогранная подготовительная работа с дипломатами, военными деятелями и самим **Петром I** в контекстах ведения Россией ряда войн на Кавказе, на Черном море и на Балканах с Персией и Турцией.

Показателен акцент. Во всех “восточных”, “дальневосточных” и “ближневосточных” делах и научно-мировоззренческих проблемах **Н. Спафарий** часто контактировал с ссыльным хорватом **Юрием Крижаничем** — основоположником ренессансной на Востоке Европы концепции политической науки (книга “Политика”, 1668 г.). Этого профессора западноевропейских университетов какие-то купцы “заманили” в Россию. Некоторое время он был советником царя. Пытался преподавать “латинскую мудрость” старшему сыну царя. Ни советничество, ни домашняя педагогика “не очень получались”. По чьей-то “рекомендации”, — “из-за нечеткого говорения москов-

русских словес и сеяния смутных взглядов среди незрелых голов”, — сослали в Сибирь [2, 38–39]. В объективном смысле эти “молдавско-хорватские контакты” на русско-китайской почве явились своеобразным “идейно-ментальным мостиком” между Западной Европой — через Балканы, Молдову и Украину — и Россией, а через нее — и Китаем.

Одновременно и вместе с тем коротко проанализированные политико-научно-просветительские деяния трех молдавских элитников — **П. Могилы**, **Досифея** и **Н. Спафария**, реализованные в основном за пределами отечественной этнооикомены (Молдовы), воплотили политолого-этнологический ренессанс всей Центральной, Южной и Восточной Европы.

По диалектике вещей, в начале XVIII в. “элитолого-просветительский маятник” должен был обозначить проекцию обратного хода, — из России и Украины в сторону Молдовы и Западной Европы. Однако диалектика тут “не сработала”, и Молдова направила в сторону Украины и России новую “просветительскую волну” (правда, импульс шел из Москвы). На самом гребне волны оказался **Димитрие Костак Кантемир**, в славянском мире более известный как **Дмитрий Кантемир**.

Это человек трудной, многосложной и полисемической политической и научной судьбы. Родился в семье домнителя Молдовы и сам дважды — на очень короткое время — был правителем (1693 и 1710–1711 гг.). Учился в Ясской Академии и в трех крупнейших средневековых вузах Константинополя конца XVII — начала XVIII вв. Владел двенадцатью классическими, европейскими и восточными языками. Рельефно проявил себя в пятнадцати отраслях научного знания — в философии, социологии, логике, политологии, истории, государствоведении, этнологии, теологии, литературоведении, музыке, географии, медицине, архитектуре и др. Пребывая в Турции более двадцати лет, закрепился там “живым классиком” и “зачинателем османского ренессанса” двумя этнокультурными инициациями: заложил основы турецкой музыкальной нотной грамоты и написал стихи и музыку первого официального гимна страны (“Марш Баязета”).

Подлинным же европейским ренессансным классиком **Д. Кантемир** проявился уже в Украине и России, где он вынужденно оказался после неудачного “Прутского похода” своего союзника **Петра I** в июле 1711 г. Здесь ему присвоили звание “светлейшего князя”, назначили членом Сената и

штатным советником царя, он получил большие поместья под Харьковым, Москвой и Петербургом. Самое же главное состояло в другом — он получил широчайшие возможности по пятнадцать часов в день, как в молодые константинопольские годы, — заниматься разносторонними научными исследованиями и четче прежнего обозначить черты своего классического образа “ученого в политике” и “ученого политика”.

Назовем лишь четыре примера его “классического прорыва”: 1) латинский трактат “Исследование природы монахий” (1714 г.), два века послуживший государствоведческим справочником в кругу просвещенных политиков Европы и Востока; 2) четырехтомная “История восхождения и падения Оттоманской империи” (1714–1716 гг.), полтора века послужившая европейским университетам учебником по восточной истории; 3) трактат на латинском и молдавском языках “Историческое, географическое и политическое описание Молдовы” (1716 г.), за который он был избран в члены Берлинской Академии наук — первым в Западной Европе он стал “иностранном академиком из России” (!); 4) трактат на латинском, турецком и персидском языках “Система магометанской религии” (1719 г.), долгие десятилетия, да и поныне служащий университетским пособием по теории и истории восточных религий. Большой резонанс имели и другие прижизненные труды **Д. Кантемира**, например: “Логика” (1713 г.), “Хроника стародавностей романо-молдо-влахов” (1715 г.), “История иероглифическая” (1717 г.), “Трактат о музыке” (1718 г.), “Исследование Кавказа” (1720 г.), “Темные места из катехизиса” (1721 г.) и др. Политолого-правоведческая проблематика названных и других его трудов в современной Украине компактно интерпретирована в одной недавней энциклопедической статье [27, 35–36]. Другие же теоретические и науковедческие проблемы необъятной — и пока что “законсервированной” в России — кантемириады еще ждут своего исследования.

В научной литературе наших стран до сих пор без вразумительного ответа остается вопрос: откуда, из каких этнокадровых источников в начале XVIII в. в Левобережной Украине появилось “так много молдаван”? В Правобережной, мол, ясно, — граница с Молдовой, а тут? “А ларчик просто открывался”. Оказалось, что после поражения **Петра I** на Пруте в июле 1711 г. его “союзник” домнитор Молдовы **Д. Кантемир** увел за собой в Украину и Россию “в добровольный экзил” четыре тысячи боярских и интеллектуаль-

ных семейств — практически всю элиту страны. Его соратник и министр обороны **Ион Некулче** (впоследствии — знаменитый ученый-историк и просветитель) свидетельствовал: это были министры и парламентарии, военные и дипломаты, мелкие помещики и ремесленники, торговцы и книжники, учителя и священники, академическая профессура и лекари-фармацевты. Среди них — и министр в правительстве **Д. Кантемира**, впоследствии — гетман Левобережной Украины **Даниил Апостол** [20, 507–508].

По распоряжению **Петра I** первым местом расположения самоэкзильных молдаван был определен г. Киев, через две недели — Харьковщина. В августе 1711 г. на специально созванном заседании Сената **Д. Кантемир** “поставил вопросом ребром”: “Из-за вас мы потеряли страну. Требуем обустройства “своей страны” на Харьковщине, а то и как можно ближе к границам Молдовы”. При большом сопротивлении **Ф. Апраксина** и **Б. Шереметьева**, Сенат и **Петр I** все же пошли на уступки: молдаванам отдали на постоянное жительство на Харьковщине сначала 13 сел (1000 жителей), затем добавили еще 50 сел (15 000 жителей); самому **Кантемиру** определили одно имение под Харьковым (с. Комаровка, ныне — г. Кантемировка Воронежской области России), другое имение под Москвой (ныне г. Димитрово — город, названный его именем), два дворца в Москве и два дворца в Петербурге. Указом царя в пределах всех этих “маленьких Молдавий” **Д. Кантемир** был назван “самым старшим над всеми молдаванами” [20, 508, 513, 517].

Таким вот образом в разных местах Украины и России постепенно появились “молдовлашские местности”. С тех пор к неплохо изученной **И. М. Варзарем** “романской дуге Украины” (полосы этносмешанного, романо-славянского населения от г. Ужгорода до г. Рени) [24, 307–448] добавились Немировский регион на Подолии (это “переселенцы Гики-водэ” 40-х годов XVIII в.); Ново-Санжарский регион на Полтавщине (выходцы 60-х годов XVIII в. из-под молдавского городка Сынжерей — также и родины известных элитных молдаван **С. П. Лазо** и **С. Л. Тигипку**); “дукатские переселенцы” начала XIX в. (от имени домнитора Дуки-водэ) в четырех регионах нынешней Николаевщины — Вознесенске, Доманевке и Арбузинке; появление на транснистрийской границе Украины в 1924 г. так называемой “Автономной молдавской республики”, задуманной **И. В. Сталиным** (как выяснилось совсем недавно) в качестве своеобразной лаборатории для

апробации “образа гипотетически объединенной в какой-то перспективе Молдовы и Румынии” с последующим вхождением в состав СССР [13, 144–146].

Основной “акцент в тему” моего краткого исследования: из среды этих “молдавских этнолокусов”, названных на Западе “кантемировскими”, впоследствии вышли многие и многие элитные люди разной интеллектуальной и профессиональной ориентации. Нескольких из них я назову ниже, а теперь вернусь к собственно “кантемировцам”.

О политико-служебной и научно-исследовательской жизни **Д. Кантемира** в Украине и России уже сказано. Добавлю некоторые научно-педагогические и историко-биографические детали. От первой жены у него было пятеро детей, от второй — четыре. Всех своих детей он сам воспитывал и учил основам наук одновременно на шести языках — эллинском, латинском, молдавском, французском, английском и русском. Наиболее преуспел в науках и языках младший сын **Антиох**, родившийся еще в Константинополе (1708 г.). “В Славонии, — писал он впоследствии, — учебных заведений не проходил. Отец послужился мне с пяток европейских университетов”. Став в домашних условиях одним из образованнейших людей своего времени, **Антиох Кантемир**, по мнению многих его современников, должен был бы возглавить Российскую Академию наук. Фактическим академиком он оказался в роли основателя русской художественной литературы и первой системы русского сатирического стихосложения. В 30–40-х годах был Послом России в Англии и Франции. В многочисленных контактах с **Вольтером**, **Монтескье** и другими гениями того времени, в сочинениях и письмах **А. Д. Кантемир** упорно добивался внедрения в научно-политический обиход изобретенных им же до десятка новых понятий — таких привычных нам сегодня, как “депутат”, “делегация”, “идея”, “идейность”, “мировоззрение”, “природа”, “социальное существо”, “солидаризм” и др. Потомства он не оставил.

Д. Кантемир после смерти первой жены (1718 г.) женился на княгине **Анастасье**, дочери князя **И. Трубецкого**, прадеда известного в начале XIX в. генерала, который должен был возглавить восстание декабристов в 1825 г. От второго брака у **Д. Кантемира** были две дочери и три сына, которые потомства не оставили. Сыновья **Матвей**, **Константин** и **Сергей** стали военно-политическими интеллектуалами, много лет в разных должностях служили и в Украине. К концу XVIII в. род кантемировцев прервался.

Косвенным же образом — по женской линии — “кантемириада” продолжала свою жизнедеятельность преимущественно в духовной сфере. В середине XVIII в. дал о себе знать племянник матери **Д. Кантемира** — украинский историк и этнолог **Н. Бантыш-Каминский** (его мать звали **Мария Бантыш**, дочь правителя Верхней Молдовы, Мунтении. Ее брат, принц **Влад Бантыш**, профессор Ясской Академии, оказался в Украине и России с другими “кантемировцами”. Его дети породнились с украинно-польскими шляхтичами **Каминскими**, так и появилась прославившая украинскую и российскую науку романо-славонская элитная династия.) Через два-три этноколена, в первой половине XIX в., проявился широкопрофильный украинский ученый — историк, археограф, этнолог и лингвист **Д. Н. Бантыш-Каминский**, автор уникального учебника по украинской политической истории, творец десяти томной справочной книги “Великие сыны земли русской”, выходившей в свет аж до конца XIX в.

Так уж произошло, что ожидавшийся в первой половине XVIII в. “обратный ход маятника” — из России и Украины в сторону Молдовы — не состоялся. Зато кантемировские “этноокуменные очаги” (особенно же харьковский, полтавский, подольский, черниговский, подмосковный, петербургский и др.), уже начиная с первой четверти XVIII в., стали выдвигать на арену Украины и России все новых элитников. Самым крупным среди них проявился упомянутый уже Даниил Павлович **Апостол** (его потомок — известный в начале XIX в. генерал, повешенный царем “декабрист” **И. Муравьев-Апостол**). Великий украинский политик проявил себя эрудированным ученым-юристом — он автор второго в украинской истории проекта конституции (“Решительские пункты”, 1727 г.) и первой попытки кодификации наличного на то время украинского законодательства (1730 г.). Одновременно с ним на украинскую арену выдвинулся его земляк (из Ясс) и однокашник по Ясской Академии и Римской Академии права **Иоаким Степелин** — юрист и низовой полковой администратор на Полтавщине. Чудным образом его фамилия модифицировалась как **Стеблин** и в сочетаниях с польскими князьями **Каминскими** выдвинула на арену Украины, России и СССР плеяду разнопрофильных ученых-гуманитариев и дипломатов. Насколько известно, увенчивает династию знаменитый ученый — историк, этнолог и лингвист, специалист-скандинавовед **Н. И. Стеблин-Каминский**, профессор Ленинградского университета (умер в 1981 г.).

С 60-х годов XVIII в. на российскую арену выходят два “ославленных молдаванина” из кантемировской среды — один из г. Переяслава, другой — из Конотопа. Михаил, сын молдавского маркиза **Никона Хереску**, стал в России историком, писателем (автором знаменитой поэмы “Россияда”) и педагогом, директором Московского университета. Это “обрусевший” **М. Н. Херасков**. Конотопский потомок “кантемировцев” — врач, физиолог, педагог и книгоиздатель в Петербурге, профессор Медико-хирургической академии **Николай Парпура** (настоящая фамилия — **Папурэ**). Между прочим, он был первоиздателем “Энеиды” **И. П. Котляревского** (1796 г.).

Со второй половины XIX в. берет разбег новая волна молдавских имен, — на этот раз они рельефно дадут о себе знать “поровну” и в политической, и духовной сферах. Это уникальный музыкант-хормейстер **Гавриил Музыцеску**; юрист, историк и спикер царской Думы **Вальдемар Пуришкевич**; ученый-экономист и статистик, советник правительства **С. Ю. Витте** — **Капитон Келтуялэ**; поэт и театрал **Радуга Кройтору**; многопрофильный ученый — математик, физик, лингвист, этик и религиозный философ, основоположник “теории семиотики” и “концепции конкретной метафизики”, депутат Петросвета и советник правительства **В. И. Ленина** — **П. А. Флоренский** (настоящая фамилия деда с берегов Рэута — **Флореску**); философ, историк и культуролог, организатор науки, академик, директор филиала Института философии АН СССР и профессор многих ленинградских вузов **Иван Луппол** (настоящая фамилия — **Лупу**, потомок **Трифона Лупу** — брата правителя Молдовы **В. Лупу** середины XVII в.); философ-культуролог, историк античности, украинский академик и штатный министерский сотрудник **Владислав Бузескул** и др.

В первое послевоенное двадцатилетие в недрах правящего политикума СССР напряженно вырабатывалась концепция создания “советского народа — новой этноисторической и социально-политической общности людей”. В праксеологии мер ее реализации три позиции имели особую смысловую нагрузку: 1) “служба в вооруженных силах как можно дальше от места рождения”; 2) “обмен между республиками кадрами на учебу и плановое распределение на работу” и 3) “декады культур породненных городов и республик”. В сети проведения этих и подобных мероприятий между Украиной, Россией и Молдовой, условно говоря, “навстречу друг другу” шли и пересекались волнообразные потоки разнопрофильных

и разноэтнических кадров. В этом-то взаимообращаемом и взаимообогащающемся процессе в Молдове оказались украинские писатели **Я. Кутковецкий** и **Б. Истру**, ученые-этнологи **В. Зеленчук** и **К. Попович**, политологи **Н. Тодика** и **Г. Роговая**; а народный артист, композитор и педагог **Р. Бабич**, поэт **Г. Пеле** и философический писатель **Ион Друцэ** оказались в Москве. Да простится мне невозможность назвать здесь все известные имена.

Еще больший подъем в душе я испытываю сейчас, когда собрался называть известных мне молдавских интеллектуалов, давно уже ставших рельефными элитными фигурами в контекстах украинской науки и культуры наших дней. Это — мои современники. Не сомневаюсь в том, что таковыми являются (по алфавиту): **Раисия Ботнарь-Антонюк** — доктор педагогических наук, ведущий научный сотрудник Академии педагогических наук Украины; **Иван Варзарь** — доктор политических наук, профессор, академик, фундаментатор науки политической этнологии, правительственный и парламентский советник, много лет возглавлявший ассоциацию “Украина — Молдова”; **Михаил Гузун** — кандидат искусствоведения, заслуженный артист Украины, международно известный дансмейстер; **Василе Казаку** — доктор технических наук, профессор, организатор науки, нынешний президент ассоциации “Украина — Молдова”; **Николае Курмей** — теоретический физик, ведущий физиклиматолог Украины; **Василе Морару** — доктор биологических наук, профессор; **Ангелина Нягу** — доктор медицинских наук, профессор, академик, вице-президент Европейской ассоциации эндокринологов; **Ионел Пысларий** — доктор истории, археолог, архивист и музыкант, в настоящее время живет и работает в Румынии. Наверняка, в Киеве и Украине в целом этих элитников куда больше, чем я смог назвать.

Думаю, что и в этическом, и в концептуальном планах права киевлянка **Лариса Ившина**, когда в аналогичной коллизии говорит: “Во всех странах интеллектуальная и политическая элита по генезису двояка — аристократична и простонародна, но в функциональном плане ее роль едина — воспитывать в себе такие качества, без которых народ [соответствующей страны] потерялся бы в потоке истории” [11, 5]. Полагаю, что эта аксиология рассматриваемой здесь проблемы целиком относится и к упомянутым молдавским и украинским элитникам за последние четыреста лет. Ибо же именно благодаря их интеллектуальным и политико-организационным усилиям и вкладу во

всечеловеческую науку и культуру народы наших стран не потонули в потоке истории.

Литература

1. Асмус В. Декарт. — М., 1956.
2. Белокуров С. А. Юрий Крижанич в России. — М., 1901.
3. Білодід О. Загадка Петра Могили. — К., 1997.
4. Блажейовський Д. Митрополит Петро Могила, його доба і його колегія. — Л., 2006.
5. Варзар І. Из контекстів минулих літ. Вибране. — Кн. 1: Держава і народ-етнос в політологічному дискурсі. — К., 2003.
6. Варзар І. М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія. — К., 1994.
7. Варзар І. М., Жолковський К. Е. Кантемір Дмитро Костянтинович // Юрид. енцикл. — Т. 3. — К., 2001. — С. 35–36.
8. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: В 2 т. — К., 1883. — Т. 1.
9. Двойченко-Маркова Е. Из истории русско-румынских культурных взаимосвязей XVII века // Русская литература на рубеже двух эпох (XVII — начало XVIII вв.). — М., 1971.
10. Жуковский А. Петро Могила та доля українських церков: Пер. з фр. — К., 1993.
11. Івшина Л. Слово до читачів // Україна Incognita / За заг. ред. Л. Івшиної. — К., 2004. — С. 5.
12. История Молдавской ССР: В 3 т. — Кишинев, 1965. — Т. 1.
13. Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України / За наук. ред. І. М. Варзара. — К., 2007.
14. Руссев Е. М. Славянский вклад в древнемолдавскую культуру // Кодры (Кишинев). — 1971. — № 7. — С. 37.
15. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. — К., 1997.
16. Сюдюков І. Петро Могила: екуменіст і просвітник. Європейський вибір українського митрополита // Україна Incognita / За заг. ред. Л. Івшиної. — К., 2004.
17. Урсул Д. Т. Николай Гаврилович Милеску-Спафарий. — М., 1980.
18. Balan Mihail, Demciuc M. Vasile. Mănăstirea Râșca. — Trinitas, Iași, 2001.
19. Moraru Anton. Istoria românilor. Basarabia și Transnistria: 1812–1993. — Chișinău, 1995. — Capit. IV.
20. Neculce Ion. Letopisețul Țării Moldovei. — Cartea cronicilor / Texte antologate și comentate de Elvira Sorohan. — Iași, 1986.

Аксіологія проблеми, розглянутої у статті, цілком належить до українських і молдовських елітників за останні чотириста років. Їхній науковий, націє- і державотворюючий, політичний досвід є вагомим внеском в етноісторію народів України, Молдови і Росії.

Аксиология проблемы, рассмотренной в статье, в полной мере относится к украинским и молдавским элитникам за последние четыреста лет. Их научный, нацио- и государствообразующий, политический опыт является весомым вкладом в этноисторию народов Украины, Молдовы и России.

Aksiologiya of problem, lifted in the article, to a full degree belongs to Ukrainian and Moldavian elite for the last four hundred years. Them scientific, nation-state creative, political experience is ponderable payment at the Ethnic history people of Ukraine, Moldova and Russia.

Получена 11 сентября 2008 г.

МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 3(19), с. 153–159

Проаналізовані сучасні теоретико-методологічні підходи до дослідження проблем молодіжних субкультур.

Для сучасної України характерні трансформації в усій життєдіяльності суспільства. Вони спрямовані на досягнення рівня розвинених країн світу з адекватною правовою та політичною системами, а взаємини з цими країнами вимагають від України розвитку певних політичних інститутів і політичної культури. Відчутному поступу в цьому заважає наявність у суспільстві культури соціалізму, яка ще притаманна значній частині українців. Ускладнена наявними відхиленнями, культура українців, передусім молоді, свідчить, що шлях до розвиненого цивілізованого суспільства потребує значних зусиль і підходів до її кореляції та формування. Тож культуру можна вважати не лише чинником вирішення важливих державотворчих проблем, а й активним інструментом суспільної комунікації, політичного процесу, економічного зростання [1, 5–6].

Водночас вважаємо, що політологи ще мало звертаються до дослідження проблем молодіжних субкультур. Відсутність чітких ідейних і моральних імперативів, вплив суперечливих глобальних викликів гальмують вироблення у молоді певного імунітету до негативних явищ. Адже молодь — найуразливіша когорта для акумуляції різних культурних тенденцій, а її політична свідомість ще формується, часто без критичного осмислення вона сприймає будь-які, не завжди кращі, стереотипи, що стримують її розвиток на етапі формування. Негативні зразки культури молодь переймає швидше, ніж стандартизовані норми поведінки. Це слід враховувати і прагнути до втілення адекватних демократичному суспільству зразків молодіжної культури. Її вивчення вимагає

глибокого наукового аналізу всіх суспільних процесів, у тому числі на особливу увагу претендують соціально-психологічні аспекти, з комплексним аналізом і політичних процесів, і тих, які відбуваються в інших сферах життя, тобто всіх факторів, що впливають на формування політичної культури суспільства в цілому і молоді зокрема та визначають тенденції її розвитку.

У цій статті досліджуються молодіжні субкультури у взаємозв'язку з умовами становлення української державності. Основну увагу спрямовано на теоретико-методологічні проблеми, структуру, типологію, функції у політичній системі суспільства, вплив субкультури на розвиток суспільства. Складність політичних процесів, зумовлених становленням самостійної України, актуалізує аспекти зміцнення державності і формування адекватної культури, яка визначатиме політичне, економічне й духовне життя суспільства. Аналіз культури молоді набуває особливої актуальності ще й тому, що в майбутньому ця молодь упорядкуватиме суспільством. Сприйняття молоддю демократичних ідеалів і заперечення ідей, що обмежують політичні свободи, здатне формувати в її середовищі і новий тип політичної культури, орієнтованої на створення політико-психологічних умов демократичного суспільства в Україні.

Дослідження феномена політичної культури йде від доби Просвітництва, коли мислитель Й. Г. Гердер запропонував це поняття [4, 368]. У XIX–XX ст. це явище досліджували російські вчені В. В. Івановський, М. Я. Острогорський та український вчений В. Липинський, який розгля-

дав сутність політичної культури в *рівновазі* між *політичною творчістю* і *політичною наукою*, що забезпечує високу *політичну умілість* провідної частини нації та всього народу. “Прикладування до політичної творчості даних політичної науки, — писав він, — входить у сферу політичної умілості. Та чи інша рівновага між першою та другою — те чи інше уміння використовувати для творчості дані науки — лежить в основі того, що прийнято звати політичною культурою” [8, 152]. Класиком політичної культури вважають американського політолога Г. Алмонда, який писав, що проаналізовані ним категорії — субкультури, елітарна субкультура, політична соціалізація та ін. — в імпліцитному вигляді були сформульовані ще у Святому Письмі.

Сучасне віяло проблеми досить широке і його методологічна база вже вийшла за межі інструментарію традиційної політичної науки. У кінці ХХ ст. вчені, пояснюючи явища політичної культури, намагалися визначити універсальні закономірності розвитку для країн з різною політикою і культурою. Г. Алмонд, використовуючи функціональний підхід, за яким політична культура — зазвичай психологічний феномен, визначав її як “специфічний зразок орієнтацій до політичної дії” [14, 12], у межах якої діють політичні системи. Але не всі вчені згодні з теоретичними підходами Г. Алмонда та його колег — Л. Пая, С. Верби, Дж. Пауелла, які вбачали в ній набір психологічних орієнтацій на соціально-політичні об’єкти і процеси. Найповніше визначення надав С. Верба: “Політична культура суспільства складається із системи емпіричних переконань, експресивних символів і цінностей, що визначають ситуацію, де відбувається політична дія. Вона формує суб’єктивну орієнтацію на політику” [14, 9].

Політичні орієнтації індивіда, за Г. Алмондом і Дж. Пауеллом, включають три види компонентів: *когнітивний* — знання індивіда про політиків, політичні інститути і партії; *афективний* — почуття, зумовлені реакцією індивіда (симпатія /антипатія, прихильність/відраза, милування/презирство); *оцінний* — цінності, вірування, ідеали, ідеологія. За домінуванням якогось з цих компонентів учені виокремили в більшій/меншій мірі секуляризовані культури — те, якою мірою політична поведінка індивіда ґрунтується на раціональних знаннях чи віруваннях.

Деякі сучасні вчені вважають їх представниками психологічного підходу до політичної культури, інші — біхевіористського, адже вони описували зв’язок політичної культури з “емпірично

значущою поведінкою”. Г. Алмонд і С. Верба висунули версію, що співвідношення трьох видів політичної орієнтації — патріархальної, підданської й орієнтації на активну участь — у конкретному суспільстві може бути різним, що три “чистих” (ідеальних) типи орієнтації можуть бути основою трьох типів політичної культури — парохіальної, підданської і культури участі, кожний з яких може домінувати в конкретному суспільстві [12, 38–39]. Вони використовували методи точних наук, звичні для біхевіористів: інтерв’ю, анкетування, математичний і статистичний аналіз, але не завжди враховували, що респондент не бажає розкривати інтерв’юерам свої політичні переваги чи ставлення до офіційної влади [12, 39]. Тому недоліком їх методологічного підходу вчені відносять завищене захоплення кількісними методами аналізу, зв’язком політичних інститутів з політичною культурою, ігнорування факту наявних альтернативних культурних цінностей.

Подібну позицію в науці займали також їхні послідовники — А. Інкелес, Р. Бауер, Д. Горер, Д. Рікман, А. Браун, С. Уайт, які висували апіорні думки, розвивали суб’єктивістський підхід до аналізу політичної культури, що поширився у 70–80-х роках ХХ ст., витісняючи біхевіоризм [12, 44]. Теорію “ідеальних типів” Г. Алмонда розвивав і В. Розенбрум. Але він виокремлював *відмінності* політичних орієнтацій людей і *субкультури* — особливі типи орієнтацій на різні політичні об’єкти, які не збігаються в групах населення: щодо органів держави, куди він включав (а) оцінку і реакції індивіда на дії інститутів влади, нормативні акти держави, офіційних осіб і (б) оцінку та реакції індивіда на прийняті владою рішення; щодо інших груп усередині політичної системи: а) політична ідентифікація; б) політична віра в лояльність інших акторів і необхідність співпраці з ними; в) відношення до норм політичного порядку, правил взаємодії акторів; щодо власної діяльності, яка виражається в (а) політичній компетентності і (б) політичній відповідальності суб’єкта політики [16, 47].

До 90-х років ХХ ст. в СРСР рідко досліджували проблеми політичної культури. К. С. Гаджієв писав, що це мало на меті “примноження сутностей” [3, 43]. Проте деякі вчені пропонували свій підхід до проблеми. “Під політичною культурою маємо на увазі інституціоналізований і неінституціоналізований історичний і соціальний досвід певної спільноти, що робить більший чи менший вплив на формування політичних орієнтацій і врешті політичної поведінки інвалідів, малих і ве-

ликих соціальних груп. Іншими словами, політична культура — це зафіксована в законах, звичаях і політичній свідомості “пам’ять” про минуле суспільства в цілому, а також окремих його елементів, насамперед класів і соціальних прошарків” [2, 197–198]. Виявивши вплив на формування й зміни політичної культури, вчені не торкались її співвідношення із загальнонаціональною культурою, змісту і структури, місця й ролі у політичних відносинах.

У вузькому розумінні політична культура — це не політика, не політичний процес у реаліях, а комплекс уявлень національної, соціально-політичної спільноти про світ політики, політичного, про закони й правила його діяльності. Вона містить у собі елементи й феномени суспільної свідомості, а в ширшому плані, духовної культури певної країни, що взаємодіють з політичними інститутами і процесами, впливають на розвиток, задають значущість і напрям політичному процесу; включає політичні традиції, норми, ідеї, концепції і переконання, орієнтації громадян щодо суспільної системи в цілому, діючих у ній *правил гри*, принципів взаємин індивіда, суспільства й держави. Вони зумовлені впливом усіх сфер життєдіяльності, відносно сталі і повільно змінюються на тлі глибоких суспільних зрушень. Політичну культуру трактують як ціннісно-нормативну систему більшої частини суспільства. Д. Дівайн визначив її як “історичну систему широко відомих, фундаментальних поведінкових, політичних цінностей” [15, 3].

Аналізуючи теоретичні аспекти молодіжної політичної субкультури, слід визначити молодь як соціальну категорію, носія специфічного типу політичної культури. За законодавством України до молоді генерации належать громадяни віком 14–35 років [6]. Погляд на молодь як на референтну групу сформувався спочатку на Заході, а у другій половині ХХ ст. і в СРСР, коли депресія 70-х років знизила радикалізм студентів, які стали думати про державну кар’єру, а не насильницькі соціальні зміни. До групоутворюючих ознак молоді належать вікові, статусні та соціально-психологічні особливості. В. Т. Лісовський писав, що “молодь — це покоління людей, що проходять стадію соціалізації, що засвоюють, а в більш зрілому віці вже засвоїли освітні, професійні, культурні й інші соціальні функції; залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися між 16 та 30 роками” [13, 23]. І. Кон визначив молодь як соціально-демографічну групу, що має спільні

вікові характеристики, особливості соціального стану і, зумовлені першим і другим, соціально-психологічні ознаки. Молодість як певна фаза життєвого циклу біологічно універсальна, але її вікові межі, пов’язаний з ними соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу й залежать від устрою, культури і властивих суспільству закономірностей соціалізації [9].

У відомих підходах учених щодо поняття “*молодь*” є суперечки про вікові межі групи. Міжнародні організації ООН і ЮНЕСКО відносять до *молоді* юнаків і дівчат віком 17–25 років. У США період молодості визначають з 12 до 24 років, відокремлюють *молодь* періоду *юнацтва* (12–18 років) і *молодих дорослих* (18–24 роки). Вчені пишуть, що в кінці ХХ ст. акселерація ускладнила процес соціалізації, суттєво розширила вікові межі молоді від 14–16 років (нижня межа) до 25–30 років (верхня межа), а в окремих країнах верхня межа сягає 35 років. У декларації “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” (від 15 грудня 1992 р.) та в Законі України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (від 5 лютого 1993 р.; зміни 2004 р.) вказано, що державна молодіжна політика поширена на громадян України віком 15–35 років незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять і здійснюється через органи державної виконавчої влади, установи, інститути та об’єднання молодих громадян. Аналогічний поділ є й у Законі України про молодь: “Молодь, молоді громадяни — громадяни України віком від 15 до 35 років” [11, 44–46]. Межі молодіжного віку зумовлені особливостями підготовки та вступу молодих людей у продуктивне життя і зафіксовані у відповідних нормативно-правових актах.

Отже, молодь має вікові ознаки, певний психічний розвиток, здатність виконувати соціальні ролі, специфіку діяльності, місце у соціальній структурі суспільства, особливості соціального становлення та розвитку. Ці чинники відрізняють її від інших вікових, соціальних груп суспільства, дають змогу об’єктивно займати місце і суттєву роль у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Молодь має первинні і вторинні особливості. Первинні включають фізіологічні, психологічні, вікові і соціальні характеристики, а вторинні випливають з первинних і виявляються залежно від виду суспільної діяльності, місця проживання, соціального статусу. М. Ф. Головатий визначає пев-

не коло обставин, що зумовлюють роль і значення молоді у суспільстві: це доволі велика суспільно-демографічна група (в Україні — 21% населення, а в інших країнах — в Азії, Африці, Латинській Америці — до 50 % населення), що займає важливе місце у виробництві. Вона, по суті, є єдиним джерелом відновлення трудових ресурсів; молодь є головним носієм великого інтелектуального та фізичного потенціалу своєї нації, її характеризують добрі здібності до праці, технічної і культурно-художньої творчості, до продуктивної діяльності у будь-якій сфері людського буття; молодь може швидше за інші групи оволодіти новими знаннями, професіями і спеціальностями, необхідними в умовах трансформації суспільства, сприяти розвитку економіки своєї країни [5, 16–17].

Характеризуючи молодіжні субкультури України, слід навести їх основні риси:

- соціальна й економічна активність, мобільність значної частини молоді, збільшення кількості молоді, яка працює за сумісництвом, займається підприємницькою діяльністю, комерцією;
- пошук нових типів, форм діяльності, прагнення до самостійності і набуття власного досвіду, активні пошуки місця в житті (хоч розвиток нових якостей змінює ціннісні орієнтації, дає егоцентричні настанови, сприяє прагматизму і стриманості у виявах духовності);
- прагнення вчитися, набувати професії і кваліфікації, що посилює впевненість у житті, саморозвиток і самореалізація; формування індивідуальних схем виживання (вирішення питань власними силами й особистою активністю);
- суб'єктивна розмитість, невизначеність орієнтирів, ідеалів молоді;
- соціально-політична відчуженість (апатія, відсутність політичних переконань, відсторонена позиція, мінімальний вияв політичних уподобань чи, навпаки, надмірна політизація окремих груп молоді, політичний і національний екстремізм), міжгенераційне, культурне відчуження (агресія субкультур) — відрив молоді від культурної спадщини нації;
- розважально-рекреативна спрямованість вільного часу; домінування споживацьких орієнтацій у соціокультурному й евристичному аспектах над креативними;
- поверхнєве засвоєння культурної інформації у свідомості;

- низький рівень індивідуалізації і пізнання культурних цінностей, групові стереотипи, ієрархія цінностей у неформальній групі комунікації;
- недостатній рівень національної самоідентифікації, легке засвоєння прозахідних цінностей.

Так, за даними соціологічних досліджень, на Буковині є суттєві відмінності базових соціальних орієнтацій молоді і старших. У молодіжній субкультурі тут переважають такі цінності, як можливість спілкування та якість життя, а старші найбільшою цінністю вважають матеріальний достаток.

Аналіз джерел підтверджує, що зміна соціального стану молоді виявляється у таких визначальних для неї фазах розвитку, як отримання освіти, професійна самовизначеність, адаптація до праці, соціальне просування, досягнення громадянської і політичної зрілості. На загал для молоді характерне суттєве відчуження від держави і суспільства, але водночас практика свідчить, що в Україні і світі найбільш соціально мобільною і політично свідомою частиною суспільства є студентська молодь. Студентські роки — це професійна підготовка молоді, набуття нею фахових навиків, пошук власного місця в житті, створення сім'ї, формування світогляду, політичних переконань, становлення громадянських якостей, самоствердження особистості майбутнього фахівця в середовищі студентів, однолітків, трудовому колективі, суспільно-політичних організаціях і мистецьких групах. Студенти беруть участь у політичному житті країни, здійсненні реформ політичної системи й суспільного устрою. Події останніх років демонструють гостру реакцію студентської молоді на невирішені соціально-економічні проблеми, хід реформування основних сфер суспільного життя, повільність і нерішучість влади при вирішенні багатьох назрілих соціальних проблем. На жаль, величезні творчі можливості та інтелектуальний потенціал студентства слабо використовуються, а нерідко взагалі ігноруються вузівською адміністрацією, органами студентського самоврядування. Знання, творчі можливості, інтелект, не затребувані на практиці, зрівнялівка при призначенні молодих фахівців та їхніх посадових окладів ослаблюють мотивацію майбутніх фахівців до активного способу життя, дають поживний ґрунт для роздумів про безглуздість напруженої навчальної діяльності у студентські роки. Талановита молодь губиться серед посередніх фахівців, а тому в її середовищі також є явища

абсентеїзму та невизначеності політичної позиції. Отже, молодь потребує посиленої уваги держави, щоб мати постійний стимул для фахового зростання, включеності у систему соціальних зв'язків і політичних процесів.

Для сучасної молоді характерна індивідуальна модель виживання. Це явище досить складне, адже вимагає від молоді певної соціально-психологічної, освітньої, професійної підготовки, внутрішньої сили, саморегулювання життя, має позитивні й негативні аспекти. Їй, як будь-якій частині суспільства, властиві характеристики політичної культури конкретної нації, зокрема національної політичної психіки, що сформувалися історично (особливості національного менталітету, політичні міфи, стереотипи, символи), культурно-політичні традиції, національна релігія та ін. Молодь як окрема соціальна спільнота має власні політико-культурні особливості: неостаточну сформованість політичних поглядів, орієнтацій, цінностей, елементів політичної свідомості і культури. Це впливає на мінливість і непередбачуваність політичної поведінки молодих людей, невисока політична заангажованість представників цієї соціальної групи робить її відкритою для зовнішніх впливів.

Водночас у політичній субкультурі молоді є схильність до радикальної чи девіантної політичної поведінки, що виявляється у запереченні молодим поколінням устоїв попередніх поколінь. Так, Т. Хірші вбачав проблему в тому, чи вірять молоді люди у цінності, прийняті суспільством, чи прагнуть до успішного навчання, участі у громадському житті, чи прихильні вони до батьків, школи й однолітків. Він вважав, що чим сильніші ці фактори, тим менша ймовірність, що молоді люди робитимуть девіантні вчинки [10, 24]. Натомість Д. Мід вважав, що індустріальне суспільство зникає, тож досвід старших стає непотрібним [10, 30]. Наступною особливістю молодіжної субкультури є прагнення змін, активне реагування на нові технічні досягнення чи організуючі чинники суспільства: інформацію і знання, комп'ютеризацію й засоби масової інформації. Цю особливість визначили теоретики постмодерного та постіндустріального суспільства Д. Белл, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Бодріяр, зазначивши, що молодь відходить від архайчних, неприйнятних у цих умовах форм і створює "локальний світ майбутнього", який відповідає реаліям, але вже завтрашнього дня [10, 31].

Визначальною характеристикою молодіжної політичної субкультури є схильність до максималізму, емоційності, ірраціональності поглядів,

поведінки, що викликає непередбачувану політичну поведінку, хоч це дає переваги молоді в опануванні новітніх досягнень науково-технічного прогресу, але схильність до ірраціональності й максималізму може створювати пастки маніпулятивних впливів певних радикальних політичних сил, трансформувати конструктивні можливості молоді у деструктивні, призводити до шкідливих наслідків.

Учені різних галузей у сучасних дослідженнях молодіжних проблем зазначають, що молодь усвідомлює поняття "свобода" як невід'ємне право людини на цінності демократії. Але в плюралістичному світі вона має усвідомити, що свобода полягає не в максимальній незалежності від зовнішнього оточення, а у збільшенні можливостей самореалізації в ньому. Дані соціологічних досліджень переконують, що чим вищий рівень розвитку молоді, тим вона вільніша у власному виборі. Актуальним є питання впливу змін в економічній, політичній та духовній сферах на ступінь сприйняття демократичних цінностей молоддю як суб'єктом політики. Це також передбачає аналіз можливого типу поведінки у конфліктних ситуаціях, орієнтацію на засоби та методи політичної боротьби.

Трансформація українського суспільства суттєво вплинула на світогляд молоді, справила в її свідомості переоцінку цінностей минулого і сучасного. Масова політична свідомість нестабільна, нестійка, зі скепсисом, політичною апатією, аномією. Ситуація вимагає політичних знань, вміння уникнути впливу деструктивних політичних сил, що маніпулюють свідомістю молоді, прагнуть заручитись її підтримкою, тому важлива системна цілеспрямована політична соціалізація, політична освіта молоді, адже зазвичай переважають стихійні чинники. Вчені вважають, що молодь слід формувати на ґрунті загальнолюдських і власної нації гуманістичних цінностей. Але межі інтернаціонального і національного, яке часто спрощено трактують як націоналістичне, визначити важко. Це проблема теорії і практики, яка вимагає чітких орієнтирів і відповіді, на основі яких цінностей будувати систему виховання молоді людини.

Отже, вважаємо, що вихідним моментом аналізу проблем молоді є те, що вона становить цілісну соціально-культурну групу, з власною молодіжною субкультурою, специфікою, характером, структурою. Демократичні зміни в Україні вимагають якісно нових рис від учасників, адже демократичне суспільство виникає не спонтан-

но, а в результаті тривалого розвитку й активної, цілеспрямованої суспільно-політичної діяльності широких соціальних верств, у тому числі молоді. У періоди трансформації суспільства і режиму, орієнтацій і соціально-політичних цінностей молодь своєрідно реагує на ці процеси — рішуче і радикально переоцінює традиції, звичаї, цінності та прагнення старших поколінь, швидше і легше відмовляється від соціальних вад минулого, швидше сприймає нові гасла і зміни.

Водночас криза суспільства і влади, руйнація соціальних структур, базових відносин, ціннісних орієнтацій, характерних для перехідного періоду, викликають незадоволення молоді, розчарування й недовіру до політичних структур та інститутів влади, до політичної діяльності. Ці явища посилюють вплив на формування в політичній культурі молоді заміників традиційних інститутів соціалізації, серед яких чільне місце займають різні прагматичні і глобалізаційні впливи. Вважаємо, що криза довіри до (не)політичних структур у нестабільному суспільстві, невдоволення молоді — надто загрозливі ознаки, адже екстремістські сили можуть їх використати з метою дестабілізації. Крім того, позиції значної частини молоді у період суспільних змін коливаються між крайніми полюсами: політизації і деполітизації, інтересу й апатії, активності й пасивності.

На орієнтації молоді суттєво впливають економічні та соціальні показники розвитку суспільства, зумовлюючи високий рейтинг соціально-економічних орієнтацій, низький рівень авторитету серед молоді політичних партій, рухів, громадських, політичних об'єднань та їх лідерів. Певні характерні риси молоді, які непокоять, можна об'єднати у дві групи: бунтарство як політичний чи моральний радикалізм, злочинність; схильність до богемі й апатія, в тому числі політична, соціальна, сліпий конформізм щодо прийнятих рішень і практичних дій старшого покоління. Це насторожено сприймає старше покоління, що породжує конфлікти, відчуження, веде до поляризації суспільства у таких важливих питаннях, як

громадянський обов'язок, патріотизм, виконання обов'язку захисту держави.

Література

1. Бурдяк В. І., Ротар Н. Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів. — Чернівці: Рута, 2004. — 328 с.
2. Бурлацкий Ф. М., Галкин А. Л. Современный Левиафан. — М.: Мысль, 1985. — 384 с.
3. Гаджиев К. С. Политическая культура: концептуальный аспект // Полис. — 1991. — № 6. — С. 69–83.
4. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. — М.: Наука, 1977. — 704 с.
5. Головатий М. Ф. Соціологія молоді: Курс лекцій. — К.: МАУП, 2006. — 304 с.
6. Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" // ВВР України. — 2005. — № 4.
7. Клименко О. А. Трансформація політичної культури перехідних суспільств: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. — К., 1999. — 16 с.
8. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. — Л.: Червона калина, 2002. — 275 с.
9. Кон И. С. Молодежь // Большая советская энциклопедия. — 3-е изд. — М., 1981. — Т. 16. — С. 478.
10. Кулик В., Голобуцька Т., Голобуцький А. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. — <http://glob.narod.ru/kniga.html>
11. Молодь і закон: 36. нормат. актів з проблем виховання студ. молоді / За заг. ред. Н. І. Косаревої. — К., 1997. — 351 с.
12. Петро Н. Н. О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии // Полис. — 1998. — № 1. — С. 37–44.
13. Социология молодежи: Учебник / Н. Н. Боечко, Я. И. Гишинский, С. И. Голод, В. Т. Лисовский; Отв. ред. В. Т. Лисовский. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1996. — 457 с.
14. Almond G. Comparative Political Systems // The Journ. of Politics. — 1956. — Vol. 18, № 3. — P. 7–15.
15. Devine D. The Political Culture of the United States. — Boston, 1972. — 357 p.
16. Rosenbrum W. A. Political culture: Basic Concepts in Political Science. — N. Y., 1975.

Вихідним моментом аналізу проблем молоді є те, що вона становить цілісну соціально-культурну групу, з власною молодіжною субкультурою, специфікою, характером і структурою. Сприйняття молоддю демократичних ідеалів і заперечення ідей, що обмежують політичні свободи, здатне формувати в її середовищі новий тип політичної культури, орієнтованої на створення політико-психологічних умов демократичного суспільства в Україні.

Исходным моментом анализа проблем молодежи является то, что она представляет собой целостную социально-культурную группу, с собственной молодежной субкультурой, спецификой, характером и структурой. Восприятие молодежью демократических идеалов и отторжение идей, которые ограничивают политические свободы, способно формировать в ее среде новый тип политической культуры, ориентированной на создание политико-психологических условий демократического общества в Украине.

Author concluded that important moment in analyzing youth issues is that the youth is integrative social and cultural group with own youth subculture, its specifics, character and structure. Perception of democratic ideals and tearing away some of the ideas by youth, those which restricted political freedoms, could lead to formation in the youth milieu a new type of political culture, oriented on formation political and psychological conditions of democratic society in Ukraine.

Надійшла 23 червня 2008 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 3(19), с. 160–166

Досліджуються сутність та особливості культури діяльності парламентарів як представників культури політичної еліти, через яких втілюються в маси основні цінності політичної культури. Розглядаються особливості парламентської культури з точки зору інституціоналізму, а також виокремлюється один з найважливіших аспектів культури діяльності парламентів — внутрішня культура організації.

Світова і вітчизняна політична наука надає пояснення такого феномена, як політична культура, аналізує її структурні особливості і типології, досліджує субкультурні її вияви, зокрема, дуже багато наукових праць присвячується політичній культурі молоді. Проте, на наш погляд, потребує наукового дослідження і такий її елемент, як політична культура еліти, зокрема політична культура парламентарів, народних обранців, які, якщо логічно мислити, в цілому акумулюють і віддзеркалюють політичні уподобання, орієнтації, установки різних прошарків населення країни, це своєрідна нація в “мініатюрі”. При цьому саме на них покладається функція продукування і впровадження в маси основних цінностей політичної культури.

У вузькому сенсі під парламентською культурою можна розуміти публічну поведінку депутатів у парламенті, що регламентується і регулюється парламентським регламентом, традиціями поведінки в законодавчому органі, комісією з парламентської етики, якщо така передбачена регламентом.

У широкому розумінні парламентська культура — це частина політичної культури суспільства в цілому. Тобто тут ідеться про систему поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій особи, групи або суспільства в цілому на політику. В даному випадку практика підтверджує відоме спостереження, що демократія залежить не тільки від структур і інститутів, вона ґрунтується на цінностях.

Досліджуючи особливості парламентської культури, доцільно розглянути її як частину або

рівень політичної культури, який пов’язується з функціонуванням політичних інститутів. У цьому плані можна визначити такі форми її вияву [1]:

- методи управління системою (демократичні, авторитарні, тоталітарні);
- методи прийняття і здійснення політичних рішень;
- методи взаємодії з іншими політичними системами та інститутами;
- методи регулювання соціально-політичних конфліктів;
- засоби захисту корпоративних (національних) інтересів.

Отже, для розуміння сутності парламентської культури можна виокремити дві її складові: внутрішня (організаційна) культура парламенту як установи; зовнішня, суспільна культура парламенту, тобто політична культура середовища, в якій існують представницькі збори.

Зовнішня політична культура залежить від сформованих традицій суспільства, його цінностей, усієї спадщини національної історії. Незважаючи на певний рівень відокремленості організацій, вони все-таки існують в рамках певного суспільного середовища — національної культури. Як правило, організації відтворюють у своїй культурі домінуючі в національній культурі суспільні відносини, досвід, традиції, стереотипи та ін. Також слід пам’ятати, що національна і політична культура не є однорідними. Вони містять у собі субкультури і перебувають у постійному розвитку, що, у свою чергу, теж впливає на формування і становлення парламентської культури.

Розглянемо внутрішню парламентську культуру, оскільки вона значною мірою дає змогу зрозуміти глибинний зміст ефективної діяльності парламенту, фактично вона спрямовує, задає тон парламентській діяльності в цілому. Слід відзначити, що проблема парламентської культури має комплексний характер і є предметом дослідницької уваги не лише політичної науки, а й соціології, соціальної та політичної психології, теорії менеджменту та управління.

Спробуємо визначити деякі особливості внутрішньої складової парламентської культури. Для початку необхідно з'ясувати, що таке організаційна культура, адже парламент — це організаційна структура, що відповідно має організаційну культуру. Теорія управління розглядає організаційну культуру як відносини всередині організації (такі істотні її характеристики, як адаптивність і схильність до здійснення нововведень, стратегічні пріоритети), так і її (організації) відносини із споживачами, її імідж з погляду суспільної думки, які в сучасних умовах є неодмінними факторами успіху.

Культура організації здебільше визначається сферою діяльності, залежить від розмірів організації, оскільки принципи управління великими й малими колективами мають певні відмінності. Важливого значення для становлення організаційної культури набуває історія створення організації, вплив (авторитет) її власників або засновників. Легенди й міфи, неписані обмеження в організації, правила, які визначають “що таке добре й що таке погано”, становлять невід’ємну частину культурного “капіталу” кожної організації. Було б неправильно, спрощено зараховувати до організаційної культури лише позитивні цінності. Негативні “цінності”, традиції або переваги, як, наприклад, расова, національна або статева дискримінація при прийомі на роботу або в рівні заробітної плати, також є частиною культурного багажу тієї або іншої організації. Тому не слід привносити в оцінку організаційної культури морально-етичні критерії.

Дійсно, поняття організаційної культури, як і поняття культури, є дуже ємним, тому важко сформулювати вичерпне, однозначне визначення. Для нашої мети найдоцільнішим уявляється системне її визначення. Організаційна культура — це все те, що перетворює простий набір елементів — працівників, керівників, ресурси в цілісність, у систему, що являє собою щось більше, ніж просто сума складових. Це зв’язки й відносини між елементами, інформація, структура цих відносин.

Найістотніший вплив на культуру організації має система розподілу влади, повноважень і відповідальності, якій, як правило, відповідає організаційна структура. Влада ґрунтується на володінні її носієм певного стану, на можливості, що дає йому змогу впливати на інших людей. Існують кілька видів основ подібних впливів, що діють в організаціях, — це положення, можливість розпоряджатися ресурсами, ступінь володіння професійними знаннями та особистісні якості [2].

Вплив на основі положення є результатом володіння правами (повноваженнями) приймати ті або інші рішення. Ці права зазвичай делегуються з верхнього рівня ієрархії. Ступінь цього впливу не залежить від особистості, яка займає це місце і посаду.

Можливість розпоряджатися ресурсами виникає в результаті права розподіляти ресурси. Від попередньої основи — положення — вона відрізняється тим, що цей вплив поширюється не тільки вниз по ієрархії, а й значною мірою по горизонталі й навіть нагору. Наприклад, у великих ієрархічних установах секретар або помічник першої особи часто володіє непомірним стосовно своєї посади впливом. Пояснюється це тим, що секретар деякою мірою розпоряджається найціннішим в організації ресурсом — часом керівника.

Ступінь володіння професійними знаннями пов’язаний з тим, що фахівець має природну монополію. Ніхто більше (принаймні в даній організації) не може зробити те, що може професіонал. Вплив професіонала так само може відбуватися в усіх напрямках.

Вплив особистості пов’язаний з такими її індивідуальними характеристиками, як сила волі, таланти й здібності, тобто з тими якостями, що даються людині від Бога. Найвищим виявом впливу особистості є її харизматичність. Основною характеристикою харизми особистості є те, що харизматичні лідери інстинктивно обходять у спілкуванні один одного і не визнають харизму один одного [4].

Залежно від того, які основи впливу домінують в організації, формується й розвивається певна ідеологія відносин між складовими і членами організації, а вже відповідно до цих відносин визначаються наступні моделі організаційної культури.

Організаційна культура, побудована на культурі влади. В організаційній культурі є єдиний чітко виокремлений центр прийняття рішень. Вона характерна для організацій, які очолюються харизматичними лідерами (деякими політичними партіями), для підприємств, у яких власник

одночасно є головним керівником, і для окремих вузькоспеціалізованих організацій (для армії, військових установ). Їх організаційна структура схожа на піраміду, на верхівці якої перебуває центр, джерело влади. Як правило, це одна особа, хоча може бути і вузьке коло довірених осіб.

Культура влади спирається здебільше на вплив особистості або на положення формального лідера. Організація, в якій переважає культура влади, починає занепадати, якщо харизматичний лідер не здатний впоратись із проблемами, що виникли перед ним, або лідер державної установи (підрозділу) потрапляє у немилість в осіб, які за ієрархією є вищими.

Другий тип культури можна назвати функціонально-рольовим. Цей тип ґрунтується на домінуванні впливу положення й можливості розпоряджатися ресурсами. У жорсткій відповідності з рівнем і пропорційно його висоті делегуються повноваження приймати рішення й право розпоряджатися тими або іншими ресурсами в певному обсязі. Ресурси виділяються (відповідно й право ними розпоряджатися) для виконання відповідних функцій. Функціям і повноваженням відповідають певні ролі їх носіїв і виконавців. На найвищому рівні здійснюється координація діяльності функціональних ліній (підлеглих). Це найбільш поширена і досить типова структура й культура. У неї є багато різновидів. Така структура характерна для великих промислових бюрократій (підприємства масового виробництва), деяких професійних бюрократій (великі лікарні, університети) та ін. Оскільки право приймати рішення досить широко розподілено по організації, ця культура досить стійка, консервативна не сприймає нововведення.

Наступний тип організаційної культури ґрунтується на володінні специфічними (професійними) знаннями у вирішенні поставлених завдань. У тих випадках, коли переважна діяльність організації або підрозділу пов'язана з необхідністю розв'язання завдань, які здатні вирішити лише кваліфіковані професіонали, що володіють відповідними знаннями, складається так звана культура вирішення завдання. У такій моделі організаційної культури застосовуються матричні управлінські структури, створюються робочі групи, широко використовуються горизонтальні зв'язки.

Четвертий тип культури, який виокремлюється характером розподілу влади й повноважень, називається культурою особистостей. Ця культура властива організаціям, що складаються з

об'єднань індивідуальностей, кожна з яких є незалежною, має свою власну силу й вплив особистості. У культурі особистостей окремі особи переслідують власні цілі, тобто власні інтереси й цінності вони ставлять вище загальних. Культура особистостей характерна для деяких професійних організацій і може мати потенціал конфлікту (наприклад, коаліція блоків "БЮТ" і "Наша Україна"). Ця культура рідко зустрічається в явній формі. Якщо в результаті конфліктів і суперечностей організація не розпадається, то, як правило, у невеликих організаціях вона трансформується або в культуру влади, або у функціонально-рольову культуру.

Якою ж є організаційна культура представницьких зборів? Як уже зазначалося, кожна організація має одну з описаних вище культур, яка може виступати в ролі домінуючої. Особливістю представницьких зборів є те, що їм однаково властиві всі розглянуті типи організаційної культури, причому в ефективно працюючому парламенті жодний з них не може бути домінуючим.

Отже, розглянемо риси означених типів організаційної культури у представницьких зборах.

Культура особистостей іманентно властива представницьким органам. Це обумовлено тим, що кожний з депутатів є індивідуальністю, що має особливі права, особливий статус (і не тільки в стінах парламенту). На відміну від подібної культури в інших організаціях, тут практично характеристики особистості самого депутата складають певний фон, другий план, оскільки її основою є не його особистості якості, не особиста харизма, а його легітимність — визнання виборцями депутата як свого представника, якому шляхом виборів делегується на певний термін частина суверенітету вищої народної влади. Негативні вияви культури особистостей особливо яскраво є помітними на пленарних засіданнях, засіданнях комітетів, коли депутати відходять від теми обговорення, втрачають загальну мету, намагаються будь-яким шляхом реалізувати власні інтереси, поширюють різні чутки з метою принизити опонента. З іншого боку, культура особистостей внаслідок особливостей парламентських організацій поширюється й за внутрішні межі організації, оскільки депутат персоніфікує й представницькі збори в цілому. Недооцінка цього елемента призводить до зменшення, а потім і до втрати довіри з боку виборців до представницьких органів.

Важливого значення набувають і контрольні функції представницьких органів. Проте функція суспільного контролю з боку депутатів, як пред-

ставників вищого суверена влади — народу, властива представницьким зборам за визначенням або за природним правом і є однією з найважливіших прерогатив депутата. Звичайно, саме контрольні функції мають потенціал нереалізовуватись, оскільки вони спираються на індивідуальну депутатську активність та ініціативу. Ініціатива, яка не підтримується, має властивість виснажуватись, а активність може спрямовуватись у конфліктне русло. Як наслідок, можна передбачити падіння авторитету депутата й парламентської демократії в цілому.

Потрібно відзначити особливе значення компонентів, що впливають на культуру особистостей, для внутрішнього розвитку депутатського корпусу. Більшість науковців вважають, що це депутатська етика, ефективна робота сесій і засідань, формування компетентного напрямку вирішення завдань [3; 4]. Саме в цьому аспекті важливим є те, що це все пов'язується із спілкуванням, з умінням колегіально приймати рішення.

Отже, другий тип культури — культура прийняття рішень. Властива структурам парламентського типу, тому що їх діяльність складається з багатьох форм, проте основною з них залишається прийняття окремих законів. Для підготовки законів і прийняття рішень створюються експертні групи, комісії, погоджувальні комісії та інші структури. Ця культура, мабуть, найменше розвинена у представницькому органі нашої держави. Насамперед це пов'язано з рівнем розвитку загальної управлінської культури. Оскільки культура прийняття рішень ґрунтується передусім на професійних знаннях, її метою є створення і підтримка процедур використання наукових знань у державному управлінні. У розвинених країнах культура взаємодії держави в особі представницьких і виконавчих органів влади й суспільства в особі інтелектуальних професійних співтовариств постійно розвивається. Ця культура є необхідною запорукою прогресивного розвитку суспільних відносин [9]. У нас же спостерігаються регресивні тенденції: влада, з одного боку, ніби вивчає суспільну думку, а з іншого — майже не зважає на неї і, що ще драматичніше, часто нехтує думкою професіоналів.

За своєю сутністю законотворчий і законодавчий процеси мають у нас винятково вольовий характер. Це досить наочно виражається у практиці використання експертних оцінок або висновків. Як правило, від експертів вимагається не пошук оптимальних рішень, а обґрунтування рішення замовника. Культура прийняття рішень містить у

собі багато складових і вимагає значних зусиль і ресурсів для розвитку й підтримки. Проте важливо відзначити, що саме ця культура є інтегруючою й від її рівня передусім залежить ефективність роботи представницьких зборів.

Рольова або функціональна культура виражається в тому, що загальна діяльність представницьких зборів поділяється на певні напрями, а вже відповідно до них депутати групуються в постійні комітети й комісії для того, щоб реалізувати функції парламенту як цілісної організації (рішення виходять не від груп депутатів і навіть не від тих, хто голосував “за”, а від усього депутатського корпусу). З одного боку, наче б то все зрозуміло і просто, а з іншого — цей тип організаційної культури у парламентських структурах може мати кілька суперечливих моментів [7]:

- проблеми координації в обговоренні законопроектів у комітетах (особливо непрофільних), унаслідок цього проблеми системної відповідності законодавчих актів один одному;
- рольова структура (ієрархія) депутатів (спікер, його заступники, голови й заступники голів комітетів), яка суперечить культурі особистостей, у якій всі депутати мають рівний статус;
- суперечності між функціонально-рольовою культурою постійних комітетів і функціонально-рольовою культурою загальних служб (апарата) представницьких зборів як цілого.

Культура влади у парламентських структурах ґрунтується на добровільному переданні частини повноважень окремим депутатам для організації ефективної роботи представницьких зборів у цілому. Тобто для реалізації управлінських функцій частина повноважень передається окремим особам (голови або спікеру, керуючому справами, керівнику апарату та ін.), які очолюють певні структури. Саме в цьому і закладається небезпека, яка пов'язується з перебільшенням своїх повноважень зазначеними особами. Вирішення цієї проблеми не в тому, що культури влади не має бути зовсім, навпаки, вона повинна бути, але існувати й діяти в чітко обмежених рамках. Проблема полягає в тому, що виродження культури влади у тверду автократію або м'який патерналістський авторитаризм миттєво входить у суперечність з іншими типами організаційної культури, або придушуючи їх, або створюючи конфлікти.

Парламентська культура виражається також у діяльності партійних фракцій і депутатських

груп. Очевидно, що представницькі збори, як і будь-яка інша установа, повинні забезпечувати ефективно виконання своїх функцій. Для цього необхідно, щоб в середині них не виникали руйнівні внутрішні конфлікти й вони були здатні розвиватися й адаптуватися до змін навколишнього середовища.

Потужні, практично такі, які неможливо розв'язати, конфлікти виникають, якщо організаційна структура не відповідає організаційній культурі. Наприклад, у підрозділі, де домінуючою є культура влади, неможливо прищепити культуру завдання, а якщо у групі переважає культура особистостей, важко розраховувати на ефективну реалізацію її функцій.

Культурні розбіжності й зіткнення можуть виступати як головні джерела внутрішніх конфліктів (неефективних взаємодій) між підрозділами. Для зниження конфліктності необхідно, щоб структури різних культур були організаційно автономними. Але при цьому має бути чітко й недвозначно визначений порядок координації їх діяльності й процедури вирішення можливих проблем і суперечностей. Важливо також, щоб між цими структурами не були закладені конфлікти цілей. Конфлікти цілей виникають, якщо ефективно вирішення завдання одного підрозділу призводить до зниження ефективності досягнення мети іншого підрозділу.

Наш підхід буде неповним, якщо ми не розглянемо представницькі збори як цілісність. Наведений вище аналіз аж ніяк не означає, що організація розпадається на окремі частини. Навпаки, він демонструє, що організація є складним організмом, який містить у собі безліч відносин, тому досягнення його продуктивного функціонування — досить складне завдання. З одного боку, можна розглядати парламент як організацію, тобто сукупність структур, правил взаємодії між ними, а з іншого — як людей, що складають депутатський корпус, їхню свідомість. Тобто сукупність знань, звичок, соціальних установок, поведінкових стереотипів людей, які діють у парламенті, може суттєво впливати на його функціонування. З погляду організаційної теорії для представницьких зборів перманентною проблемою є організаційно-культурна наступність між скликаннями депутатів. Відомо, що продуктивність діяльності людей, які змінили місце роботи, спадає й відновлюється через певний час.

Знову обраним депутатам для адаптації потрібен певний час. Крім того, відбуваються зміни у складі фракцій політичних партій, змінюються

їх лідери. На встановлення нових відносин також потрібен час.

Аналізуючи парламентську культуру як певну цілісність, слід звернути увагу на наступне. Носіями організаційної культури у представницьких зборах є депутати і службовці. Депутати складають більш динамічну частину. По суті, зберігачами культури виявляються службовці. У зв'язку з цим потрібно розглянути характер взаємин між службовцями і депутатами.

Звичний погляд, успадкований від сталінської партійної бюрократії й сформований у чиновницькій традиції, зводиться до розподілу службовців на дві категорії — осіб, які мають право приймати рішення, тобто "керівників" і апарат, тобто службовців, які готують ці рішення. На наш погляд, такий підхід не тільки не правомірний, а й принизливий. Не правомірний він тому, що зводить фахівців до рівня гвинтиків бюрократичної машини, позбавляє їх стимулів до розвитку, творчої роботи. Такий чисто механістичний підхід властивий культурі влади й не залишає місця для розвитку культури прийняття рішень й функціонально-рольової культури. Принизливий тому, що тут перекошується процес ухвалення рішення. Здатності, знання й уміння фахівця використовуються не для пошуку оптимального в даних умовах рішення, а лише для обґрунтування волі начальника. (Причому не важливо, хто виступає в ролі начальника — депутат чи не депутат.) У такий спосіб складається вольовий стиль прийняття рішень.

Протилежний підхід полягає у визнанні провідної ролі в підготовці й прийнятті рішень фахівців і професіоналів, а не "начальників", що вимагає зовсім інших підходів. Роль керівника в цьому випадку полягає насамперед у підборі фахівців відповідного рівня кваліфікації, залученні до прийняття рішення професіоналів, підтримці з ними продуктивних зв'язків і відносин, організації самого процесу прийняття. При цьому підходи ухвалення рішення перетворюються з вольового акту керівника в організований процес співробітництва зацікавлених сторін: службовців унаслідок їхнього положення, відповідальності й службового обов'язку; професіоналів унаслідок їхніх професійних інтересів і професійного обов'язку; депутатів унаслідок їхнього обов'язку перед суспільством, інтересів виборців і політичної доктрини партії, до якої вони належать. Такий підхід можливий тільки на основі концептуального стилю прийняття рішень. Зважаючи на те, що в цьому процесі службовці представницьких зборів

є найстабільнішою складовою, саме вони можуть бути носіями і каталізаторами такого підходу й відповідної йому культури прийняття рішень. У сучасному менеджменті в таких випадках застосовується методологія командної роботи. Команда являє собою групу людей, об'єднаних загальною метою. Кожний член команди відіграє певну роль. Лідер інтегрує особисті цілі членів групи з метою групи, підтримує діяльність команди, представляє й відстоює її інтереси. Тут немає місця апарату як поняттю, можливі тільки канцелярія або інші служби, що забезпечують (звичайні функції апарату) реалізацію ідей. Тоді фахівці не повинні розглядатись як обслуговуючий персонал. Відповідно до цього вони не повинні перебувати у штаті канцелярії (апарату), комітету або комісії. (Це, однак, не означає, що у структурі комітетів і комісій не повинно бути профільних фахівців.) Очевидно, такий підхід вимагає зовсім іншої організаційної культури й відповідної організаційної структури.

Може виникнути питання: чи не підмінять службовці й професіонали у такому випадку депутатів? Чи не узурпують вони право депутатів приймати рішення, делеговані їм сувереном влади, тобто народом? Звичайно ні, оскільки остаточні рішення будуть завжди прийматися представницькими зборами в особі комітету або комісії, а у відповідних випадках зборами в цілому.

Отже, парламентська культура містить у собі цілу низку субкультур. Домінування однієї з них може негативно позначатися, наприклад, на розвитку культури прийняття рішень, оскільки політики й професіонали мають різні життєві цінності. Придушення культури особистостей призводить до залежності депутатів від партійних босів, до зниження реального зв'язку депутатів з виборцями.

Не слід також недооцінювати та ігнорувати значення парламентської культури в самому середовищі парламенту, оскільки це може паралізувати діяльність представницьких зборів, зокрема викликати деградацію її в цілому. Особливо сильно це позначається на розвитку політиканства, корупції, зневазі інтересами виборців. Усе це може призвести до голосних політичних скандалів і втрати довіри з боку виборців.

Література

1. Общая и прикладная политология: Учеб. пособие / Под общ. ред. В. И. Жукова, Б. И. Краснова. — М., 1997.
2. Гаєвська О. Б. Управління як соціальний феномен: Монографія. — К., 2000.
3. Бебик В. М. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі: Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. В. Бебика. — К.: ІКЦ "Леста", 2006. — 248 с.
4. Василевська Т. Етика державного службовця в умовах суспільних трансформацій в Україні // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К., 2006. — Т. 2. — С. 241–253.
5. Наумов А. И. Американская управленческая культура // Кадры. — 1992. — № 5. — С. 20–26.
6. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало, Є. Бистрицький, С. Макеєв та ін. — К., 1995. — 368 с.
7. Полуян Л. Я., Фасеев И. Ф. Организационная культура представительских собраний / Науч.-исслед. ин-т соц. систем. — http://www.niiss.ru/newdesign/mag10_organiz_cultur.shtml
8. Свенцицкий А. Л. Социальная психология управления. — Л., 1986. — 176 с.
9. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учеб. пособие / Сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; Под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. — М., 2002.
10. Трошихин В. В., Тетов В. И. Культура политического процесса: Учеб. пособие. — М., 2001. — 222 с.

Розглядаються сутність та особливості культури діяльності парламентарів як представників культури політичної еліти, через яких втілюються в маси основні цінності політичної культури, висвітлюються особливості парламентської культури з точки зору інституціоналізму, а також виокремлюється один з найважливіших аспектів культури діяльності парламентів — внутрішня культура організації. Парламентська культура розглядається як частина загальної політичної культури та як певна цілісність, що складається із зовнішньої та внутрішньої (організаційної) культури, культури прийняття рішень. Носіями організаційної культури у представницьких зборах є депутати і службовці, що вимагає розгляду характеру взаємин між службовцями і депутатами. Культура прийняття рішень містить у собі багато складових і вимагає значних зусиль і ресурсів для її розвитку й підтримки, але саме ця культура є інтегруючою й від її рівня у визначальній мірі залежить ефективність роботи представницьких зборів.

Рассматриваются сущность и особенности культуры деятельности парламентариев как представителей культуры политической элиты, посредством которых воплощаются в массы основные ценности политической культуры, освещаются особенности парламентской культуры с точки зрения институционализма, а также выделяется один из наиболее важных аспектов культуры деятельности парламентариев — внутренняя культура организации. Парламентская культура рассматривается как часть общей политической культуры и как определенная целостность, которая состоит из внешней и внутренней (организационной) культуры, культуры принятия решений. Носителями организационной культуры в представительском собрании являются депутаты и служащие, что требует рассмотрения характера взаимоотношений между служащими и депутатами. Культура принятия решений многосоставная и требует значительных усилий и ресурсов для ее развития и поддержки, но именно эта культура является интегрирующей и от ее уровня в определяющей степени зависит эффективность работы представительского собрания.

In article the author considers and analyzes essence and features of culture of activity of truce envoys as representatives of culture of political elite through whom the basic values of political culture are embodied in mass, features parliamentary culture from the point of view institutional are considered, and also one of most prominent aspects of culture of activity of parliaments — internal culture of the organisation is allocated. The author considers parliamentary culture as a part of the general political culture and as certain integrity which consists of external and internal (organizational) culture, cultures of decision-making. He pays attention that deputies and employees are carriers of organizational culture in a representative meeting. Therefore it demands consideration of character of mutual relations between employees and deputies. The culture of decision-making comprises a lot of constituting and demands considerable efforts and resources for development and support, but this culture is integrating and the representative meeting overall performance depends on its level defining degree.

Надійшла 3 липня 2008 р.

ВЗАЄМОВПЛИВ І ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДНИХ СТРУКТУР, ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ І ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 3(19), с. 167–170

Однією з фундаментальних основ розвинених демократичних країн є вплив громадської думки на процес управління. Досліджується взаємодія і взаємовплив громадської думки та влади у процесі демократичних трансформацій суспільства, місце і роль громадської думки в державному управлінні та прийнятті політичних рішень.

Сьогодні у країнах, що розвиваються в умовах демократичних трансформацій, беззаперечно існують свобода слова і плюралізм думок. Проте чи справді тільки саме існування громадської думки є показником демократичності політичної системи? Звичайно, ні. В основі сучасних демократичних систем лежить принцип залучення громадської думки до процесу державного управління та прийняття політичних рішень.

У науковій літературі проблема місця і ролі громадської думки в державному управлінні розроблена ще недостатньо. Фундаментальні дослідження в цій галузі подали такі вчені, як Б. А. Грушин, О. І. Иванов, В. Б. Житенев, Р. А. Сафаров, Ф. Х. Мухаметшинін, Р. Кульчер, С. Квятковський, В. Л. Осовський, А. А. Ручка та ін.

Проаналізуємо вплив громадської думки на процес управління в розвинених демократичних країнах та у країнах, що перебувають на стадії демократичних перетворень.

Розмежовуючи поняття “держава” і “громадянське суспільство”, ми не можемо провести чіткої межі, де закінчується перше і починається друге, позаяк не тільки громадянське суспільство впливає на загальнодержавні процеси, а й сама держава активно функціонує у сфері громадянського суспільства. Наприклад, такий інститут, як політична партія, одночасно належить як до структур громадянського суспільства, так і до одного з елементів державної влади, зокрема,

у випадку, коли завдяки своїй інтеграції до органів державної влади політичні партії починають виступати основними дійовими особами реалізації державної політики. Тому, досліджуючи характер і способи взаємозв'язків між державою і суспільством, маємо обов'язково долучати до кола наукового розгляду такі канали зв'язку, де державна влада взаємодіє із суспільством, але які не завжди є нормативно-визначеними.

Традиційне тлумачення демократії як такої форми правління, що реалізується в інтересах народу, передбачає існування цілої низки інститутів, завдяки яким народ отримує можливість справляти вплив на державну владу, її гілки та органи. Крім політико-правових інститутів представницької та безпосередньої демократії, ми практично завжди фіксуємо наявність зв'язку між загальними суспільними настроями та діями органів державної влади. При цьому деякі з органів державної влади зазнають більшого чи меншого впливу громадської думки, а також самі вчиняють вплив на її формування чи трансформацію. Скажімо, представницькі органи влади, зокрема парламенти, за своїм визначенням, передбачають чи не найвищий ступінь впливу громадської думки на процес свого функціонування, що виявляється не тільки під час виборів, а й в процесі їх повсякденної діяльності, коли вони стають своєрідним відбиттям тих змін, що відбуваються у суспільстві, чи намагаються ініціювати такі зміни у суспіль-

ній свідомості та громадській думці, які б сприяли підтримці запроваджуваної ними політики.

Значно менший вплив громадської думки спостерігається в діяльності органів виконавчої влади. Звісно, це не означає, що органи виконавчої влади можуть нехтувати пріоритетними інтересами народу, окремих суспільних верств. Мається на увазі лише те, що специфіка управлінської діяльності значною мірою пов'язана із раціонально визначеною сукупністю процедур, зміст яких зумовлюється критеріями ефективності.

Найменший вплив порівняно з усіма іншими гілками державної влади, як це представлено в класичній теорії розподілу влади, громадська думка має на судову владу. Спочатку подібний висновок виглядає цілковито виправданим як з теоретичного, так і з практичного погляду. Дійсно, якщо законодавча влада видає закони в інтересах народу (в цьому сенсі кожний закон є своєрідним оформленням виражених у громадській думці загальних цінностей, інтересів, пріоритетів та ін.), а виконавча влада займається їх реалізацією (у цій діяльності суспільна думка фактично є тією інстанцією, яка оцінює діяльність виконавчої влади і тому остання не може дозволити собі не брати до уваги домінуючі на рівні суспільної свідомості пріоритетні цінності та орієнтації), то діяльність судової влади часто окреслюється як суто "технічна" справа винесення рішень відповідно до закону. Але чи справді подібна модель судового арбітрування, коли судова влада бере до уваги виключно закон і розглядається виокремлено від суспільства, адекватно відбиває ті реалії, які ми спостерігаємо у функціонуванні всіх без винятку систем державної влади?

Громадська думка є складовою політичного процесу. Після розпаду Радянського Союзу розпочався процес творення нових політичних систем у колишніх пострадянських державах. Цей процес відбувається складно і суперечливо, що вимагає пошуку нових шляхів його оптимізації. Досвід сучасних демократичних політичних систем свідчить, що однією з фундаментальних основ, на яких побудовані ці системи, є суверенна громадська думка.

Система відносин владних структур, органів державного управління і громадської думки є одним із найважливіших показників суспільного розвитку і демократії. Відомо, що чим активніше і повніше влада дозволяє масам брати участь у суспільно-політичних процесах, тим вона більш демократична та ефективніша. Для того щоб оцінити реальну практику взаємодії громадської

думки та різних видів влади, російський вчений О. Іванов пропонує уявити крайні, або протилежні, типи такої взаємодії. Російський дослідник виокремлює два типи таких відносин: патерналістський і заснований на принципах соціального партнерства [1, 38].

Перший тип взаємовідносин притаманний тоталітарним і авторитарним режимам. При патерналізмі суб'єкт влади отожднюється з батьком великої патріархальної сім'ї, який "по-батьківськи" піклується про своїх підлеглих, а ті, у свою чергу, зобов'язані відповідати йому "синівською" відданістю і слухняністю [2, 50]. Тут органи влади підкоряють собі майже цілком громадську думку. Оскільки найважливішою рисою доктрини патерналізму є декларування спільних наріжних інтересів правлячих і підлеглих, то існує лише одна загальнонародна громадська думка, яка цілком збігається за змістом з офіційною державною політикою та ідеологією. Ніякої іншої думки немає і не може бути. Якщо ж вона з'являється з якихось причин серед певних верств населення, то її або пригноблюють, або підкоряють офіційній, загальноприйнятій думці. Нормою практичної взаємодії владних структур і громадської думки є її ігнорування владою при прийнятті управлінських рішень або, у кращому разі, — імітація врахування і використання громадської думки. Подібний стиль сприйняття громадської думки авторитарними і тоталітарними режимами призводить до того, що сама громадська думка стає одноголосою та унітарною.

Інший тип взаємовідносин характерний для суспільних систем, що побудовані на принципах демократії. Тут владні структури і органи державного управління проголошують ідеологію соціального партнерства, за якою громадська думка має можливість виражати себе у різних формах. Більше того, демократичні режими створюють систему політичних, економічних, правових та інших гарантій вільного і реального функціонування громадської думки. Сама громадська думка в таких умовах стає плюралістичною: не тільки суспільство загалом, а й усі групи, верстви, спільноти отримують право вільно висловлювати своє ставлення до подій, що відбуваються у світі, власній країні, її окремих регіонах [1, 39]. Система соціального партнерства між владою і громадською думкою за сучасних умов має такі риси: вона дає можливість вирішувати суперечливі питання не шляхом страйків і на барикадах, а за столом переговорів, шляхом компромісу і взаємного погодження, урівноваження інтересів різних соціаль-

них груп населення. Нормою взаємовідносин владних структур і громадської думки є її врахування у процесах управління на всіх його стадіях. При цьому врахування громадської думки при прийнятті управлінських рішень носить не випадковий характер, а здійснюється цілеспрямовано і систематично.

Громадську думку досить часто визначають як різновид безпосередньої демократії. Безпосередня участь громадської думки в державному управлінні та прийнятті політичних рішень відбувається під час проведення виборів і референдумів. На думку відомої західної дослідниці К. Давіша, “процес демократизації починається з проведення перших демократичних виборів, а потім закріплюється гарантіями політичних свобод і громадянських прав”. Практика проведення референдумів в Україні також не набула популярності. За роки незалежності було проведено лише два загальнонаціональні референдуми і жодного місцевого. Наприклад, у демократично показовій Швейцарії місцеві та загальнодержавні референдуми проводяться досить часто. У середньому тільки загальнонаціональні референдуми відбуваються тричі на рік. Що ж до місцевих референдумів, то, наприклад, у кантоні Во впродовж року їх проводиться близько десятка, а то і більше [2, 89]. Цікавим є досвід проведення референдумів у США. Тут упродовж 25 років не було проведено жодного загальнонаціонального референдуму, але на рівні штатів референдуми проводяться досить часто. Усі штати, за винятком штату Делавер, передбачають внесення поправок до конституцій штатів шляхом винесення якогось питання на всенародне голосування, а в 31 із 50 штатів допускають деякі інші типи і механізми референдуму [3, 21].

Окрім референдуму, в законодавстві та практиці зарубіжних країн є також інші форми прямої демократії, за допомогою яких громадська думка може залучатися до політичного управління. Так, наприклад, народне вето (його ще можна назвати референдумом, що відміняє прийняте рішення) — голосування виборців з метою ліквідації вже діючого закону або будь-якого іншого акта (Італія). Зустрічається, хоча і рідко, така форма змішаної демократії, як народний вибір. Виборцям дозволяється самостійно обрати із кількох запропонованих законів чи інших актів якийсь один варіант, що є, на їхню думку, кращим (Швейцарія). Конституції Іспанії (1978 р.) та Австрії (1920 р.) передбачають таку форму участі, як народна ініціатива — надане законом певній кількості виборців право запропонувати парламенту (або будь-якій

представницькій установі) прийняти, змінити або відмінити конституцію, закон чи будь-який інший акт.

При прийнятті політичних рішень органи державного управління повинні враховувати громадську думку, оскільки вона слугує джерелом важливої соціально-політичної інформації. Для того щоб отримати наукову інформацію, треба проводити постійний облік громадської думки. Реєстрації має підлягати вся сукупність відомостей, незалежно від того, чи є вони позитивні або негативні, висловлені більшістю чи меншістю, врегульовані чи не врегульовані законодавчо та ін. Облік громадської думки має проводитися послідовно і систематично. Важливим моментом є також те, що між обліком і використанням не повинно бути великих часових інтервалів, інакше може відбутися процес небажаної “емансипації” громадської думки від її носія.

Механізм використання даних громадської думки, що надійшли до суб’єктів управління для прийняття політичного рішення, простий лише на перший погляд. Здебільшого результати досліджень громадської думки ототожнюються з формулою комплексного прийняття рішень з практикою, яка більш притаманна безпосередній демократії (голосування, референдум). Досить часто можна почути запитання: “Чи врахував уряд цей факт у своїх політичних рішеннях?” або “Які можна навести конкретні приклади постанов, що спираються на результати опитувань громадської думки?” При цьому забувають або зовсім не звертають уваги на той факт, що справа не в простому використанні різних даних, оскільки політичне рішення не є сумою врахованих фактів [4, 98]. К. Кульчар зазначав: “якщо політична діяльність, пов’язана з виробленням цілей розвитку суспільства, не може тільки спиратися на наукові знання і має реалізовуватися з урахуванням громадської думки, то з цього ніяк не випливає, що рішення приймається просто відповідно до існуючої громадської думки, до побажань широкої (неспеціалізованої) громадськості” [5, 80].

Таким чином, знання, які надає громадська думка органам управління для прийняття політичних рішень, можна кваліфікувати як первинну, початкову інформацію. Без систематизації, логічного оброблення вона містить фрагментарні, описові відомості про сприйняття і бачення соціальними спільнотами тих чи інших процесів, явищ політичного життя. Наукове ж знання, на якому ґрунтується справді наукове управління, — це результат систематизації розрізнених даних з

виявленням закономірних зв'язків між фактами і подіями. Лише після такого оброблення громадська думка може надати органам управління інформацію, що має якості наукового знання.

Якою ж мірою державна влада спирається на громадську думку? Досвід розвинених країн свідчить, що участь громадської думки в державному управлінні та прийнятті політичних рішень має забезпечуватися низкою демократичних гарантій: юридичними, політичними і суспільними.

Під юридичними гарантіями мається на увазі наявність правових норм, що встановлюють обов'язковість використання громадської думки органами державної влади. Передусім державні органи повинні своєчасно знайомити посадових осіб з інформацією, отриманою в результаті виявлення громадської думки. Носієм політичної гарантії є політичні партії. Статус політичних партій зобов'язує їх забезпечувати взаємодію державних органів і громадської думки.

Сутність суспільної гарантії зводиться до того, що громадська думка сама впливає на державні органи з метою реалізації ними пропозицій, ви-

мог, зауважень громадян. Це означає, що вся робота з обліку і використання громадської думки має здійснюватися в умовах гласності та публічності.

Важливим є створення законодавчої бази, яка б гарантувала обов'язкове систематичне вивчення громадської думки та зобов'язувала владні структури приймати рішення з урахуванням волі та інтересів громадськості.

Література

1. Барков В. Ю. Украина сегодня: политические, социальные и национальные детерминанты развития / НАН Украины; Ин-т философии им. Г. С. Сковороды. — К., 1998. — 196 с.
2. Батюк В. Еволюція концепцій міжнародної і національної безпеки // Спостерігач. — 1996. — № 25. — С. 2–13.
3. Бауман З. Индивидуализированное общество. — М.: Логос, 2002. — 325 с.
4. Бебик В. М. Основи теоретичної та практичної політології: Підручник. — К.: МАУП, 1994. — 121 с.
5. Бебик В. М. Друковані засоби масової інформації України // Політична думка. — 1994. — № 4. — С. 53–55.

Досліджено взаємодію і взаємовплив громадської думки та влади у процесі демократичних трансформацій суспільства, місце і роль громадської думки в державному управлінні та прийнятті політичних рішень. На підставі вивчення та систематизації матеріалу зроблено такі висновки: 1) участь громадської думки в державному управлінні та прийнятті політичних рішень має забезпечуватися низкою демократичних гарантій: юридичними, політичними і суспільними; 2) лише після вивчення, систематизації та логічного оброблення громадська думка може надати органам управління інформацію, що має якості наукового знання і може бути використана у прийнятті управлінських та політичних рішень.

Исследовано взаимодействие и взаимовлияние общественного мнения и власти в процессе демократических трансформаций общества, место и роль общественного мнения в государственном управлении и принятии политических решений. На основании изучения и систематизации материала сделаны такие выводы: 1) участие общественного мнения в государственном управлении и принятии политических решений должно обеспечиваться рядом демократических гарантий: юридическими, политическими и общественными; 2) лишь после изучения, систематизации и логической обработки общественное мнение может предоставить органам управления информацию, которая имеет качество научного знания и применима в принятии управленческих и политических решений.

In the article researched influence and relations between public opinion and power in the process of democratic transformation of society, place and role of public opinion in state administration and acceptance of political decisions. On the basis of study and systematization of material an author came to the followings conclusions: 1) participation of public opinion in state administration and acceptance of political decisions must be provided the row of democratic guarantees: legal, political and public; 2) only after a study, systematization and logical treatment public opinion can give management organs information which has qualities of scientific knowledge that could be accepted to administrative and political decisions.

Надійшла 25 червня 2008 р.

“АЗИАТСКИЙ ВАРИАНТ” ПЕРЕХОДА ОТ ТРАДИЦИОНАЛИЗМА К ОТКРЫТОМУ ОБЩЕСТВУ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 3(19), с. 171–176

На основе теории модернизации раскрываются особенности трансформационных процессов перехода от традиционного общества к открытому в странах Юго-Восточной Азии.

В течение продолжительного периода в западной науке доминировала точка зрения о взаимоисключаемости современного и традиционного. Эти две характеристики общества резко противопоставлялись друг другу как несовместимые. “Современное” обычно связывалось с Западом, а “традиционное” — с Востоком, поэтому традиции объявлялись главной причиной “неразвитости” восточных стран. В рамках теории модернизации сложилось представление, согласно которому традиционализм препятствует развитию сложных форм труда, деятельности, творчества, культуры. Весьма показательно, что в исследованиях, посвященных истории модернизации в тех или иных странах, влияющие на трансформационные процессы традиции рассматриваются прежде всего с позиций этнического самосознания, “которое является интегральным результатом множества свидетельств “единства” — единства культуры, языка, хозяйства, исторических судеб данной общности” [3, 13]. Поэтому, когда речь шла о трансформации традиционного общества, имелась в виду смена ориентации в образовании — поощрялась отправка молодежи на учебу в западные страны, где они должны были поменять свои “старые” ценностные ориентации и культурные пристрастия на новые, т. е. должны были отбросить традиционное и воспринять современное. Представители традиционных обществ должны были, таким образом, воспринять западные человеческие качества и жизненные привычки.

Однако эволюция стран Юго-Восточной Азии показывает, что традиции не всегда противоречат современности, а радикальный отказ от традиционных структур общества может привести к на-

рушению целостности общества, угрожая энтропийными процессами. Диалектическое сочетание традиций и инноваций заключается во внедрении органичных для социокультурной специфики конкретного общества элементов трансформации. При этом может оказаться, что традиции, противоречащие нововведениям, составляют сущность данного общества, поэтому все более в историко-политических концепциях внедряется идея особенности страны, ее истории, культуры, образа жизни и менталитета народа.

Примером успешного развития традиционного общества на основе гармоничного сочетания традиционных и современных элементов социальной организации служит политический режим, установившийся в 80–90-х годах XX в. на Тайване.

Большой вклад в теоретические основы Китайской Республики и Гоминдана внес Сунь Ятсен¹ [2]. Теория Сунь Ятсена, известная как “сан мин чжуи”, предполагала развитие построенного на базе политических свобод рыночного хозяйства с сильной регулирующей ролью государства, располагающего собственным сектором в крупном производстве и проводящего активную социальную политику. Теория включала шесть пунктов:

1. Разделение прав и власти. Народ имеет следующие права: право избирать, право отзываться, право вносить законопроекты и право референдума. Существует пять ветвей власти: законодательная, административная, юридическая, экзаменационная и контрольная. Поскольку у народа есть

¹ После перемещения на остров Тайвань в 1949 г. режим сохранил прежнее название и структуру.

права, он имеет возможность контролировать правительство, а правительство, обладающее властью, имеет возможность выполнять свои функции. Разделение прав и власти позволяет создать эффективное и работоспособное правительство.

2. Режим разделения власти между центральными и местными органами власти. Этот пункт имел большое значение для Китая того времени, учитывая роль в политической жизни страны региональных групп, которые особенно усилились в 10-е годы XIX в., после свержения Циньской династии. Неурегулированность отношений центральных властей с этими группами угрожала единству и целостности Китая.

3. Конституция пяти властей. Сунь Ятсен считал, что три ветви власти не могут обеспечить нормальное функционирование государственного механизма. Поэтому их необходимо дополнить еще двумя институтами, которые в какой-то форме уже существовали в политической истории Китая, — контрольным и экзаменационным органами. По мнению Сунь Ятсена, создание этих новых органов позволило бы преодолеть противостояние трех ветвей власти, в результате чего вся система государственных органов начала бы работать как единый механизм.

4. Местное самоуправление. В нем Сунь Ятсен видел фундамент демократии. Незрелость системы местного самоуправления, по его мнению, ослабляла государство.

5. Деятельность политических партий. Важное место в политической структуре будущего китайского общества Сунь Ятсен отводил политическим партиям. Он видел в них организации, которые аккумулируют мнение большого количества людей, направляют их энергию на участие в политической жизни. Их существование является гарантией недопущения диктатуры и сохранения республиканского строя. По его мнению, оптимальным является существование двух политических партий, которые, соперничая друг с другом, тем самым взаимно контролируют друг друга и способствуют развитию демократического процесса.

6. Период политической опеки. По мнению Сунь Ятсена, немедленное осуществление в Китае демократизации было невозможно: ее необходимо было вводить постепенно. Процесс политического переустройства страны для реализации в полном объеме “конституции пяти властей” он поделил на три периода — “военной власти”, “политической опеки” и “конституционного правления”. Наиболее важным, ключевым объявлялся

период “политической опеки”, ибо в этот период предполагалось научить народ демократическим ценностям, основам демократии, пониманию целей и характера политики государства, политическому участию, умению осуществлять власть и управлять страной.

Период “политической опеки” рассматривался Сунь Ятсеном не как цель, а как средство успешного перехода к подлинно демократическому обществу. И продиктован он был спецификой китайской политической культуры, особенностями политической истории Китая, выражавшимися прежде всего в отсутствии демократических традиций. Сунь Ятсен считал, что и в Китае возможно создание гражданского общества, но путь к нему лежит через длительный политический процесс [4, 39]. Нельзя механически копировать зарубежный опыт, тем более опыт демократических стран Запада, так как он не подходит к существующим в Китае условиям. Его некритическое применение может привести к анархии, явлениям дезинтеграции и тем самым поставить вопрос о самой возможности применения в Китае институтов политической демократии. Модель, разработанную Сунь Ятсеном, отечественные исследователи называют социал-демократическим вариантом капиталистического общества, с присущей ему национальной спецификой в виде некоторых традиционных властных институтов и этических норм.

После смерти Сунь Ятсена правовую основу режима, установившегося на Тайване, составили принятые Национальным Собранием Китайской Республики еще в 1948 г. Временные правила на период национальной мобилизации для подавления мятежа, ограничившие действия ряда статей конституции 1947 г. и предоставившие Чан Кай-ши чрезвычайные полномочия. На их основании он установил на Тайване чрезвычайное положение декретом 1950 г., в соответствии с которым были введены существенные ограничения гражданских прав населения острова: жесткий пограничный контроль (включая запрещение покидать территорию острова без специального разрешения властей); обязательность прописки по месту жительства; запрет на создание новых политических партий (право на легальную деятельность оставалось лишь у Гоминдана и союзных с ним двух небольших партий — Младокитайской и Партии демократического социализма); существенное ограничение издательской деятельности; запрет на митинги, кроме, разумеется, манифестаций в поддержку режима [1, 70–71; 2, 111–112].

Документы чрезвычайного положения предусматривали возможность создания различных президентских структур, обеспечивающих проведение политики режима Чан Кайши. Но и “завезенная” с материка структура представительных органов и различных ветвей власти продолжала действовать. Представители Гоминдана вновь учредили пять палат (юаней), структуру правительства, которую Сунь Ятсен использовал для первого правительства в 1920 г. Деятельность первой из палат, Законодательного Юаня, состоявшего из выборных представителей, была подкреплена работой Национального Собрания, которое собиралось в качестве электорального института для избрания президента и вице-президента. Исполнительный Юань являлся эквивалентом Кабинета министров и исполнял функции правительства. Юридический Юань играл роль Высшего Суда. Проверочный Юань занимался выдачей профессиональных лицензий и проведением экзаменов. Контрольный Юань был в ответе за мониторинг исполнения правительственными чиновниками своих обязанностей и предотвращение коррупции.

Реформы 50-х годов в корне изменили весь облик тайваньского общества. В них сочеталось два начала: 1) укрепление власти и подавление несогласных; 2) социальное созидание. Здесь таился зародыш будущего тайваньского экономического и демократического расцвета.

Начались реформы с реорганизации правящей партии. В результате реорганизации партия обрела четкую внутреннюю структуру, появилась строгая партийная дисциплина, основанная на принципах демократического централизма; обязанностью члена партии стала преданность партии и вождю.

Формирование новой системы моральных норм, “нового революционного духа”, в конечном счете, должно было привести к созданию “совершенного морального общества”, в котором не будет места для эгоизма. Последний объявлялся причиной многих бедствий, выпавших на долю китайского народа. Новая мораль, которую предполагалось сделать основой отношений в обществе, включала в качестве своего существенного элемента нравственные ценности конфуцианства, которые требовали от человека жить добродетельной жизнью. Эти ценности включали в себя такие качества, как искренность, умеренность в желаниях, терпимость, взаимное уважение.

Безусловно, то, что создал Чан Кайши, было полицейским государством с разветвленной сис-

темой карательных органов. Перед лицом ожидавшейся атаки со стороны материка и созданной на Тайване коммунистами обширной подпольной сети только такое государство и могло быть создано. Тайная работа коммунистов в гоминдановской армии и государственных структурах на материке преподнесла Чан Кайши немало неприятных сюрпризов, поэтому допустить их повторения на Тайване он не мог себе позволить.

В то же время тайваньское государство начала 50-х годов, несмотря на жесткий репрессивный характер, было не тоталитарным, а авторитарным. Оно допускало некое подобие свободомыслия, к примеру, государство терпимо относилось к изданию либерального журнала “Свободный Китай”, возглавляемого видным политическим деятелем Лэй Чжэнем.

В отличие от КПК в КНР, Гоминдан на Тайване идеологически не был против демократии. Его официальная идеология определяла переход к демократии в качестве основной цели режима. Кроме того, существовавшая на Тайване авторитарная система содержала несколько полудемократических институциональных образований, как, например, местное самоуправление и выборы. Наиболее важным с точки зрения последующей институционализации был институт полусоревновательных местных выборов, который начал действовать с конца 50-х годов.

С 1969 г. сложилась практика объединения на выборах беспартийных кандидатов в блок “данвай” (вне партии), что в определенной степени способствовало формированию основы для выхода на политическую арену оппозиционных партий, создав предпосылки для начала либерализации политических институтов Тайваня. Такого мнения придерживается большинство современных российских ученых, исследующих историю Тайваня, в частности Гудошников, Иванов, Ларин и др.

Как известно, выборы влекут за собой появление в политической системе политической оппозиции, чье присутствие подтверждает легитимность электорального процесса. Раньше оппозиция использовала только радикальные методы, чтобы заставить правящий режим изменить свою политику. С изменением этой ситуации выборы стали для Гоминдана необходимым средством легитимации собственного режима. В то же время для оппозиции выборы стали эффективным механизмом мобилизации населения для оказания давления на власть, чтобы она пошла на демократизацию общества. Благодаря признанию обеими

сторонами авторитета выборов стало возможным избежать конфронтации между двумя центрами политического спектра, даже удалось наладить нечто вроде сотрудничества между ними. В конце концов, среди правящей элиты возобладала идея необходимости выборов как элемента политической системы. Регулировка электорального механизма, с внесением в него необходимых изменений, сделала возможным мирный переход от авторитарного режима. По словам Ху Фу, этот переход также может быть представлен как “процесс реинституционализации и возобновления легитимации режима” [6, 10].

Следует также отметить, что тайваньский режим с самого начала создавал общество, которое в последующем предполагалось перестроить на демократических принципах. Доказательством этому служит демократическая по своему духу конституция, принятая в 1946 г. Статьи 11–17 этого документа провозглашают свободу слова, вероисповедания, свободу собраний и ассоциаций, право граждан на выборы, отзывы, жалобы и референдумы.

Мировоззрение большей части тайваньской молодежи начало формироваться под сильным влиянием норм американской демократии; США выступали в роли покровителя и ближайшего союзника Тайваня, а многие молодые люди учились в американских университетах.

Носителями новых ценностей стали не одни только политические оппозиционеры, но и более широкий сегмент общества, в котором выделялись представители гуманитарной интеллигенции, профессионально занятые выработкой собственных оценок по общественным проблемам и потому особенно ценящие право на собственное мнение.

Гоминдан долгое время воспринимался местным населением как политическая организация, привнесенная в тайваньскую действительность с континентальной части Китая. “Тайванизация” партии позволила избежать тяжелых последствий этого явления. Согласно Гудошникову, “Гоминдан, по существу, превратился в партию, контролируемую тайваньцами, что позволило партийному руководству нейтрализовать этнический фактор, который оппозиция активно использовала в политической борьбе с Гоминданом” [7].

Немаловажным обстоятельством, сыгравшим значительную роль в процессах трансформации тайваньского общества, был личностный фактор — политические амбиции Чан Кайши. Соот-

ношение свободы, равенства, прав человека, с одной стороны, и законов — с другой, имело для Чан Кайши более идеологическое и риторическое, нежели политическое и практическое значение.

После смерти Чан Кайши в 1975 г. президентом Тайваня был избран его сын Цзян Цзинго. В период его правления пространство для деятельности оппозиции продолжало расширяться благодаря тому, что в обществе формировался мощный класс предпринимателей и менеджеров частного сектора, ощущавших свою независимость от властей. Большинство оппозиционных деятелей не входили в состав Гоминдана или других партий, как правило, свое образование они получили в США; некоторым из них в результате выборов удалось попасть в состав местных ассамблей. Участие в представительных органах власти позволило им выступать с законодательными инициативами, вносить различные социальные проекты. Оппозиция становилась серьезной политической силой. Важным событием в ходе развития институтов демократии на Тайване стало образование в 1986 г. Демократической прогрессивной партии (ДПП).

В декабре 1986 г. ДПП приняла участие в выборах членов Законодательной палаты и получила 22 % голосов избирателей. Монополия Гоминдана на власть уходила в прошлое, на Тайване появились контуры двухпартийной системы.

Другим важнейшим аргументом в пользу перемен на Тайване были перемены в международной обстановке конца 70-х — начала 80-х годов. В это время КНР, покончив с разрушительным хаосом “культурной революции”, взяла курс на рыночные реформы, децентрализацию и расширение связей с внешним миром. Политическая система на материке начала движение от маоизма-экстремизма к дэнсяопиновской прагматичной экономической реформе [5, 47]. Этим она быстро снискала благосклонность влиятельных либеральных кругов США, противопоставлявших КНР Советскому Союзу, который оставался в их глазах заповедником тоталитарного социализма, “империей зла”. Кроме того, 80-е годы стали началом либерализации ряда политических режимов в Юго-Восточной Азии.

Политический процесс на Тайване начинает испытывать влияние перемен в международной обстановке — уменьшения напряженности в мире, а затем и окончания холодной войны. В умонастроениях жителей Тайваня происходят серьезные перемены. Если раньше гоминдановское правительство могло претендовать на представительство

всего Китая, то теперь с этими внешнеполитическими амбициями было покончено. Правительство, находившееся на Тайване, продолжало называть себя правительством Китайской Республики, но уже не могло представлять население всего Китая. Это коренным образом меняет внутривнутриполитическую ситуацию на Тайване. В центр политических дискуссий выдвигается вопрос о будущем статусе Тайваня, перспективах его политического развития, его месте в мировом сообществе. Встает вопрос о переориентации политического курса, выработке новой стратегии социального развития. Вместе с тем тайваньское общество по-прежнему остается в немалой степени традиционным, с преобладанием личных и клановых связей, а современный этап демократических преобразований на Тайване берет начало в марте 2000 г. на Тайване, когда на президентских выборах победил кандидат от ДПП. Президентом стал председатель этой партии Чэнь Шуйбянь. Можно сказать, что развитие тайваньского общества подтверждает представление современной политической науки о том, что демократия является следствием развития экономики и роста благосостояния общества, а демократия, в свою очередь, способствует экономическому развитию, поскольку гарантирует свободу мышления, способствующую инновациям, власть закона, необходимую для коммерческих организаций, а также свободу рынка, благоприятствующую динамичному развитию хозяйства.

Опыт Тайваня свидетельствует и о другом. В условиях демократической системы весьма затруднительна ускоренная темпоритмика изменений в сфере экономики. Процесс принятия решений в условиях демократической системы, особенно по вопросам, по которым в обществе отсутствует консенсус, усложняется длительными процедурами политического согласования и поиска компромиссов.

“Запаздывание” демократизации на Тайване представляется результатом неразвитости некоторых компонентов гражданского общества — профессиональных объединений, религиозных групп, независимых интеллектуальных слоев и автономных профессиональных союзов. При слабых организационных возможностях и малой способности к образованию коалиций возникающие “снизу” движения за демократизацию обычно весьма неустойчивы.

В заключение можно попытаться выделить наиболее важные причины, обусловившие успех модернизации Тайваня:

- 1) экономический рост обеспечивался приоритетностью реформы сельского хозяйства и формированием обширных связей с мировой экономикой посредством стимулирования экспорта и прямых иностранных инвестиций;
- 2) до того, как отдать на “заклание” важные социальные группы, реформы воспроизвели тех, кто выигрывал от их проведения, и реформаторам удалось избежать идеологических битв и конфронтации с ущемленными слоями общества на ранней стадии реформаторского процесса;
- 3) позитивную роль сыграл “фактор соседства” — весь регион выиграл от существовавшего с 60-х годов положительного макроэкономического окружения и от региональной экономической интеграции, достигнутой посредством расширения внутривнутрирегиональной торговли и инвестиций;
- 4) реформы проходили в условиях политической стабильности в немалой степени потому, что высшее руководство, проводившее идею структурной перестройки экономики, уже находилось у власти в течение длительного времени. Например, Чан Кайши и Цзян Цзинго (1949–1988);
- 5) экономические реформы на Тайване сопровождались неуклонным “смягчением” авторитаризма, о чем свидетельствовали ослабление политического нажима, увеличение степени институционализации политической жизни.

Литература

1. Буров В. Г. Модернизация тайваньского общества. — М., 1998.
2. Иванов П. М. Формирование многопартийности на Тайване и демократическая прогрессивная партия. Современный Тайвань. — Иркутск, 1994.
3. Красовицкая Т. Ю. Модернизация России: Национально-культурная политика 20-х годов. — М., 1998.
4. Ларин А. Г. Два президента или путь Тайваня к демократии. — М., 2000.
5. Ли Сунлинь. Цзян Цзинго дэ Тайван шедай (Тайваньская эпоха Цзян Цзинго) (на кит. яз.).
6. Hu Fu. The Transition from a Modern Authoritarian regime and the Development of Democracy in Taiwan. — Taiwan, 1994.
7. Rustow D. A. Transitions to democracy: Toward a Dynamic Model // Comparative Politics. — 1970. — Vol. 2, № 3. — P. 337.

На примере тайваньского общества, опираясь на теорию модернизации, рассматривается процесс перехода от традиционного общества к открытому. На основе анализа политических процессов в Юго-Восточной Азии последних десятилетий XX ст. делается вывод о том, что развитие тайваньского общества подтверждает представление современной политической науки о том, что демократия является следствием развития экономики и роста благосостояния общества, а демократия, в свою очередь, способствует экономическому развитию, поскольку гарантирует свободу мышления, способствующую инновациям, власть закона, необходимую для коммерческих организаций, а также свободу рынка, благоприятствующую динамичному развитию хозяйства.

На прикладі тайваньського суспільства, спираючись на теорію модернізації, розглядається процес переходу від традиційного суспільства до відкритого. На основі аналізу політичних процесів у Південно-Східній Азії останніх десятиліть XX ст. робиться висновок, що розвиток тайваньського суспільства підтверджує концепцію сучасної політичної науки про те, що демократія є наслідком розвитку економіки й зростання добробуту суспільства, а також демократія, у свою чергу, сприяє економічному розвитку, оскільки гарантує свободу мислення, що сприяє інноваціям, владі закону, необхідній для комерційних організацій, а також свободі ринку, яка сприяє динамічному розвитку господарства.

In article on an example of the Taiwan society the author, leaning against the modernisation theory, considers process of transition from a traditional society to the opened. On the basis of the analysis of political processes in South East Asia last decades XX century, the author comes to conclusion that development of the Taiwan society confirms representation of a modern political science that democracy is a consequence of development of economy and growth of welfare of a society. And democracy, in turn, contributes in economic development as guarantees freedom of thinking contributing in innovations; the power of the law necessary for the commercial organisations; and also freedom of the market favouring to dynamical development of an economy .

Получена 19 июня 2008 г.